

**Kiusaaminen varhaiskasvatuksessa
Kasvattajien käsityksiä ilmenemisestä ja puuttumisesta**

Anniina Anttonen ja Suvi Haapala

Kasvatustieteen kandidaatin tutkielma
Kevätlukukausi 2015
Varhaiskasvatustiede
Kasvatustieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Anttonen, Anniina & Haapala, Suvi. 2015. Kiusaaminen varhaiskasvatuksessa. Kasvattajien käsityksiä ilmenemisestä ja puuttumisesta. Kasvatustieteen kandidaatin tutkielma. Varhaiskasvatustiede. Kasvatustieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto. 58 sivua + liitteet.

Koulukiusaamisen olemassaolo on tiedostettu jo pitkään ja lait velvoittavat opettajia puuttumaan siihen. Varhaiskasvatustieteen kiusaamiseen on puolestaan kiinnitetty huomiota vasta viime aikoina, eikä mikään laki velvoita kasvattajia puuttumaan siihen. Kiusaaminen on kuitenkin jo varhaiskasvatuksessa merkittävä ongelma, johon tulee puuttua.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esiin, että kiusaamista esiintyy jo varhaiskasvatuksessa ja korostaa kiusaamiseen puuttumisen tärkeyttä sekä kerätä kasvattajilta puuttumisen keinoja. Tutkimus toteutettiin Keski-Suomessa määrällis-laadullisella kyselylomakkeella, johon vastasivat päiväkotien kasvatustyöntekijät.

Tutkimus osoittaa, että jokainen kasvattaja on havainnut kiusaamista päiväkodissa. Pienillä lapsilla kiusaamista tapahtuu yleensä tilanteissa, joissa aikuinen on passiivisemmin mukana ja useimmiten kiusaaminen on fyysistä. Tutkimuksen tulokset osoittavat myös, että päiväkodin henkilökunnalla on paljon erilaisia keinoja puuttua lasten väliseen kiusaamiseen. Puuttumisen keinoissa kasvattajat korostavat varhaisen puuttumisen tärkeyttä.

Hakusanat: kiusaaminen, varhaiskasvatus, kiusaamisen ilmeneminen, kiusaamiseen puuttuminen

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	4
2	KIUSAAMINEN	6
2.1	Kiusaamisen määritelmät	6
2.2	Kiusaamisen muodot.....	10
2.3	Kiusaamisen yleisyys ja esiintyminen	11
2.4	Kiusaamisen vaikutukset.....	12
3	KIUSAAMISEEN PUUTTUMINEN	15
3.1	Pitääkö kiusaamiseen puuttua varhaiskasvatuksessa.....	15
3.2	Kasvattaja puuttuu ennaltaehkäisemällä	17
3.3	Lasten vertaissuhdetaidot.....	18
3.4	Ympäristö vertaistaitojen kehittämisessä.....	22
3.5	Kasvatus ja opetus vertaistaitojen kehittämisessä	25
4	TUTKIMUSONGELMAT	27
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	28
5.1	Tutkimusmenetelmät	28
5.2	Aineiston kuvaus	30
5.3	Aineiston analyysi	31
5.4	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	34
6	TULOKSET	39
6.1	Kasvattajien käsitykset kiusaamisesta	39
6.2	Kasvattajien keinot puuttua kiusaamiseen	45
7	POHDINTA	49
	LÄHTEET	56
	LIITTEET	59

1 JOHDANTO

Kiusaaminen ongelmana on tiedostettu pitkään erityisesti koulumaailmassa. Kouluikäisten lasten kiusaamista koskevan systemaattisen tutkimuksen juuret ulottuvat jo 70-luvulle. (Olweus 2003, 12.) Sen sijaan varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaamista on alettu tutkia laajemmin vasta 2000-luvulla, ja heitä koskevaa tutkimustietoa on koululaisten tutkimustietoon verrattuna vähän. Suomessa varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaamista on tutkinut laajemmin Laura Repo, entinen Kirves. Kansainvälisesti pienten kiusaamista ovat tutkineet sveitsiläiset Françoise Alsaker ja Susan Perren tutkimusryhmineen. (Repo 2013, 56.)

Tutkimusten avulla on tiedostettu, että kiusaaminen on myös pienten lasten välinen ongelma, johon tulisi kiinnittää enemmän huomiota (kts esim. Repo 2013; Alsaker & Valkanover 2012; Macintyre 2012; Perren 2000). Myös omat kokemuksemme päiväkodin lapsiryhmissä toimiessa ovat osoittaneet, että lasten välistä kiusaamista esiintyy jo päiväkotikäisillä yllättävän paljon, eivätkä kasvattajat välttämättä tee asialle mitään. Tämä herätti kysymyksen, mistä puuttumattomuus johtuu. Kiinnostuimme tutkimuksen avulla myös ymmärtämään ilmiötä paremmin sekä keräämään konkreettisia keinoja puuttua juuri pienten lasten väliseen kiusaamiseen. Keinoja keräämällä saisimme välineitä sekä itsellemme että muille kasvattajille tehdä kiusaamisen vastaista työtä tehokkaasti.

Varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaaminen on nyt myös ajankohtainen aihe. Lainsäädännön tasolla pienten lasten kiusaamiseen puuttumisen tärkeyttä ei ole vielä tunnustettu, sillä varhaiskasvatusta säätelevässä päivähoitolaissa (Laki lasten päivähoitosta L 36/1973) ei velvoiteta kasvattajia puuttumaan lasten väliseen kiusaamiseen päiväkodissa. Asia on nostettu esille myös mediassa (Yle 2014), sillä vanhaa päivähoitolakia ollaan korvaamassa uudella varhaiskasvatuslailla. Tämän vuoksi nyt on erityisen ajankohtaista pohtia, pitäisikö varhaiskasvatusta säätelevään lakiin lisätä velvollisuus puuttua kiusaamiseen koulun perusopetuslain (L 628/1998) mukaisesti.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan varhaiskasvatusikäisten lasten välistä kiusaamista päiväkodin kasvattajien näkökulmasta määrällis-laadullisen kyse-

lylomakkeen avulla. Tutkimuksen tavoitteena on saada selville, millaisia käsityksiä kasvattajilla on kiusaamisen ilmenemisestä päiväkodissa, sekä millaisia keinoja kasvattajilla on kiusaamiseen puuttumiseksi. Tavoitteena on myös tehdä päiväkotikiusaamisen olemassaolo näkyväksi, herätellä kasvattajia ymmärtämään kiusaamiseen puuttumisen tärkeys sekä koota yhteen tietoa kiusaamisesta ja puuttumisen keinoista, ja näin helpottaa kasvattajien tehtävää puuttua kiusaamiseen. Tutkimuksen avulla haluamme osoittaa, ettei kiusaamiseen puuttuminen ole mahdoton tehtävä, vaan yksinkertaisimmillaan se on laadukasta päiväkotiarjessa toteutettavaa pedagogiikkaa, johon jokainen kasvattaja pystyy omalla toiminnallaan vaikuttamaan.

Tutkimusraportissa käymme aluksi läpi kiusaamiseen liittyvää aikaisempaa teoriaa. Luvussa kaksi tarkastelemme kiusaamista ilmiönä, ja luvussa kolme keskitymme kiusaamiseen puuttumiseen sekä puuttumisen keinoihin. Tämän jälkeen paneudumme omaan tutkimukseemme. Aluksi esittelemme luvussa neljä tutkimusongelmaa ja -kysymyksiä, joihin lähdemme etsimään ratkaisuja. Luvussa viisi kuvailemme tarkemmin, millä menetelmillä ja miten tutkimus on toteutettu, sekä kuinka luotettavana tutkimusta ja sen tuloksia voidaan pitää. Tämän jälkeen esittelemme tutkimustulokset luvussa kuusi. Lopuksi pohdimme vielä luvussa seitsemän saatuja tuloksia ja niiden yhteyksiä aikaisempaan teoriaan sekä mietimme tulosten sovellettavuutta käytäntöön ja mahdollisia jatkotutkimushaasteita.

2 KIUSAAMINEN

2.1 Kiusaamisen määritelmät

Kiusaaminen on arjessa tuttu käsite, jolle on olemassa useita tieteellisiä määritelmiä. Käsitteen määrittely ei ole kuitenkaan yksiselitteistä, sillä kiusaamisen ymmärtämiseen liittyy vahvasti ihmisten subjektiiviset kokemukset, jotka muovaavat käsitteen määrittelyä. Kiusaamisen määritelmän tueksi on luotu muutamia kiusaamisen piirteitä, jotka auttavat kiusaamisen tunnistamisessa. Vallitsevien määritelmien soveltaminen pienten lasten väliseen kiusaamiseen ei kuitenkaan ole ongelmaton.

Yksi tunnetuimmista kiusaamisen määritelmistä on Olweusin (1992, 14) määritelmä, jonka mukaan kiusaamista on toistuvasti ilmenevä tilanne, jossa kiusattu tulee kohdeksi negatiivisesti yhden tai useamman henkilön toimesta. Negatiivisella teolla tarkoitetaan toimintaa, jossa pyritään tahallisesti loukkaamaan ja vahingoittamaan toista henkilöä. Kyseiset teot voivat olla fyysisesti tai henkisesti uhria loukkaavia. (Olweus 1992, 15.) Salmivalli (2010, 13) ja Olweus (1992, 14 - 15) korostavat molemmat, että kiusaamisen määritelmä edellyttää myös sitä, että kiusaamisen osapuolet ovat toisilleen voimasuhteiltaan epätasapainossa, jolloin kiusattu ei pysty puolustautumaan kiusaajaa vastaan.

Arjessa saatetaan usein nähdä edellä mainittujen määritelmien vastaisesti kiusaamiseksi tilanteet, joissa lapset ratkovat erimielisyyksiään riitelemällä. Kiusaamisen määritelmän tueksi ja kiusaamisen tunnistamisen helpottamiseksi Repo (2013, 38 - 45) erottelee kiusaamisesta kolme yleistä piirrettä. Piirteet ovat toistuvuus, tietoisuus ja vallankäyttö ryhmässä, ja kyseiset piirteet auttavat muun muassa arvioimaan, mitkä teot ovat kiusaamista. Pienten lasten kanssa toimiessa täytyy kuitenkin huomioida, että lapset ymmärtävät ja sietävät erilaisia tekoja hyvin yksilöllisesti. (Repo 2013, 38.) Tämän vuoksi on tärkeää korostaa, että piirteet eivät ole yksiselitteisiä ja eikä niihin tule suhtautua ilman kriittikää.

Toistuvuudella kiusaamisen määrittelyssä tarkoitetaan negatiivista käytöstä, joka toistuu useita kertoja samaa uhria kohtaan (Repo 2013, 39). Myös Salmivalli (2010, 14) korostaa toiminnan systemaattisuutta kiusaamisen määrittelyssä. On tärkeää huomioida, että toistuvuutta kiusaamisen määrittelyssä tarkastellaan yksinomaan uhrin näkökulmasta. Tämä tarkoittaa sitä, että määritelmä sulkee pois kiusaamisen piiristä yhden kiusaajan moneen uhriin kohdistuvat, yksittäiset hyökkäykset. Toisaalta tämä antaa mahdollisuuden siihen, että kasvattaja saattaa odottaa liian pitkään kiusaamisen toistuvuuden kriteerin täyttymistä ennen kuin tilanteeseen puututaan. Pitkittyneeseen tilanteeseen puuttuminen on vaikeaa, eikä kiusaamista päästä ennaltaehkäisemään. (Repo 2013, 39.) Toistuvuus voidaan toisin sanoen ymmärtää siten, että kasvattajan ei tarvitse puuttua tai huolestua lasten yksittäisistä hyökkäyksistä toisiaan kohtaan. Voidaan kuitenkin olettaa, että yksilö kokee myös yksittäiset hyökkäykset harmillisina ja vahingollisina. Revon (2013, 40 - 41) mukaan kiusaamisen määrittelyyn on otettava mukaan myös tietoisuus, jonka mukaan kiusaamisella pyritään aina aiheuttamaan tarkoituksellisesti uhrille vahinkoa ja mielipahaa.

Kiusaamisessa keskeistä on Revon (2013, 42 - 44) mukaan myös vallankäytön tavoittelu ryhmässä. Kiusaaminen tapahtuu päiväkodin lapsiryhmässä, jossa lapset ovat toisilleen vertaisia. Pörhölän (2008, 94) mukaan vertaiset ovat sosiaalisesti, emotionaalisesti ja kognitiivisesti samalla kehitystasolla, ja pyrkivät luomaan vuorovaikutussuhteita keskenään. Salmivallin (2005, 42) mukaan lapsi saa vertaisryhmässä tyydytystä omille sosiaalisille ja emotionaalisille tarpeilleen, ja lisäksi vertaisryhmä auttaa lasta oman minäkuvan kehittymisessä. On tärkeää muistaa, että vertaisryhmällä on erityisen tärkeä merkitys lapsen suotuisassa kehityksessä yhteiskuntansa jäseneksi. (Salmivalli 2005, 42.)

Vertaissuhteet voidaan jakaa viiteen eri kategoriaan, joita ovat ystävyys-, kaveri-, neutraali-, vihollis- ja hyväksikäyttäjäsuhde. Vertaisryhmässä solmituilla ystävyysuhteilla on tärkeitä lasta suojaavia tekijöitä, ja ystävyysuhteet edistävät lapsen hyvinvointia. (Salmivalli 2005, 42.) Kaikki vertaissuhteet eivät kuitenkaan ole lapsen kehitystä tukevia, vaan suhteet voivat aiheuttaa lapselle myös vakavia hyvinvoinnin ongelmia. Pörhölän (2008, 94) mukaan esimerkiksi

hyväksikäyttävässä suhteessa vertainen tulee alistetuksi ja syrjityksi toisen vertaisen toimesta ilman, että hän voi tilanteeseen itse vaikuttaa. Vaikeimmillaan kiusatuksi tulleella on vain hyväksikäyttäviä vertaissuhteita ja heiltä puuttuu kokonaan suojaavat ystävyys- ja kaverisuhteet. (Pörhölä 2008, 94 - 95.) Kiusaaminen siis vaikuttaa suoraan lapsiryhmän vertaissuhteisiin ja jokaiselle ryhmän lapselle kehittyä oma rooli vertaistensa keskuudessa.

Revon (2013, 42 - 44) mukaan kiusatessa kiusaaja tavoittelee valtaa ja hyvää asemaa ryhmässä. Kiusaajan vallantunne lisääntyy hänen saadessaan kunnioitusta ja myönteistä huomioita muilta ryhmäläisiltä. Kiusaaja on aina jollain tapaa uhriaan vahvempi, esimerkiksi heidän välillään voi olla fyysinen kokoero tai kiusaaja voi olla uhriaan sosiaalisesti taitavampi. Kiusaajan ja uhrin epätasapaino tekee toiminnasta juuri kiusaamista, sillä uhrilla ei ole kykyä puolustaa itseään. Kiusaamista seuraamaan hakeutuvat lapset osoittavat hyväksyntää kiusaajalle. Toisaalta ryhmästä löytyy aina myös lapsia, jotka eivät hakeudu seuraamaan kiusaamista, mutta osoittavat kuitenkin hyväksyvänsä kiusaamisen hiljaisesti. Lapsiryhmään kehittyä nopeasti lasten välisiä normeja, jotka ohjaavat ryhmän toimintaa. Lapset oppivat nopeasti välttämään asioita, joista ryhmäläinen on joutunut kiusatuksi, tämän kaltaisia asioita voivat olla muun muassa tietyn tyyppiset vaatteet. (Repo 2013, 42 - 44.)

Kiusaamiseen liittyviä rooleja ovat kiusatun ja kiusaajan lisäksi muun muassa puolustajan ja vahvistajan roolit (Repo 2013, 78). 3-6-vuotiaiden lasten vertaisryhmässä esiintyy kaikkia kiusaamiseen liittyviä rooleja. On kuitenkin osoitettu, että kiusaajien tukijoita on ryhmässä vähemmän, jos aikuinen pyrkii aktiivisesti ehkäisemään kiusaamista ja edesauttamaan hyvän ilmapiirin luomista (Repo 2013, 78). On tärkeää tiedostaa, että kasvattaja pystyy omalla toiminnallaan vaikuttamaan vertaissuhteissa kehittyvien roolien syntymiseen. Kasvattaja voi omalla esimerkillään vahvistaa esimerkiksi puolustajan roolia ja osoittaa ryhmälle kiusaamisen olevan ei hyväksyttävää toimintaa. Kasvattajan jättäessä lapsiryhmässä vallitsevat roolit huomiotta, voi ryhmään syntyä entisestään negatiivisia rooleja.

Aika ajoin on kritisoitu kiusaamisen tarkasti rajaavan määritelmän käyttöä, sillä on tärkeää huomioida, että kiusaaminen on aina ihmisen oma subjektiivinen kokemus siitä, miten hän tulee kohdelluksi vertaissuhteissa (Kirves & Sajaniemi 2012). Näin ollen voidaan ajatella, että kiusaamisen valmiit määritelmät auttavat hahmottamaan ilmiötä. Kiusaamista kohtaavalla ihmisellä on kuitenkin aina oikeus itse tulkita, millaiset teot hän kokee loukkaavina.

Myös Repo (2013, 35) muistuttaa, että kiusaamisen määritelmät on luotu pääosin koulukiusaamisen määrittelyyn, jolloin ne eivät ole varauksetta sovellettaessa varhaiskasvatusikäisiin lapsiin. Repo (2013, 39) kritisoii muun muassa pienten lasten parissa toistuvuuden käsitteen tarkastelua uhrin näkökulmasta, sillä kiusaamisen kohteet ovat pienten lasten keskuudessa usein vaihtuvia. Repo (2013, 40) muistuttaa myös, että pienten lasten keskuudessa ei ole aina ongelmatonta arvioida, kuinka tahallisesti lapsi tekonsa toteuttaa. On kuitenkin osoitettu, että kasvattaja pystyy arvioimaan lapsen teon tarkoituksenmukaisuutta esimerkiksi havainnoimalla pyrkiikö lapsi peittelemään tai piilottamaan tekoaan. On tärkeää kuitenkin huomata, että pienten lasten välisen kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen kannalta ei ole merkityksellistä tunnistaako kasvattaja kiusaamisen tahallisuuden, sillä joka tapauksessa kiusaamiseen puututaan aina samalla tavalla, oli kiusaaminen tahallista tai tahatonta. (Repo, 2013, 40 - 41.) Näin ollen tahallisuuden pohdinta ei ole pienten lasten välistä kiusaamista tarkasteltaessa olennaista.

Helgesen (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 3) on tutkimuksissaan osoittanut, että päiväkodin henkilökunnan on jokseenkin vaikea hyväksyä tai tunnustaa pienten lasten keskinäisen kiusaamisen olemassaolo. Aika ajoin keskusteluun on noussut ajatus siitä, tulisiko pienten lasten käyttäytymisestä käyttää termiä kiusaaminen lainkaan. Pohdinnoissa on noussut esille, että pienten lasten kiusaamista voitaisiin kutsua esimerkiksi lapsen kyvyttömyydeksi hallita tunteitaan ja toimintaansa. On kuitenkin huomioitava, että niin lapset kuin aikuisetkin käyttävät sanaa kiusaaminen hyvin usein arkipuheessaan, jolloin sen häivyttäminen ei ole ongelmatonta. (Repo 2013, 48 - 49.) On ymmärrettävää, että kiusaaminen määritelmiseen ei vastaa aukottomasti alle kouluikäisten toi-

seen kohdistuvaa negatiivista toimintaa, mutta termin käytön kieltäminen ei kuitenkaan poista lasten vertaissuhteissa esiintyviä ongelmia. Voidaankin pohdita, halutaanko kiusaamisen termin kieltämisellä vain sulkea pois näkyvistä pienten lasten kiusaamisen olemassaolo ja sen aiheuttamat ongelmat.

2.2 Kiusaamisen muodot

Kiusaamisen muodot voidaan jaotella usealla eri tavalla. Seuraavaksi esittelemme kaksi yleisintä kiusaamisen muotojen luokittelu tapaa. Olweus (1992, 15) jakaa kiusaamisen epäsuoraan ja suoraan kiusaamiseen. Suoralla kiusaamisella tarkoitetaan negatiivisia tekoja, jotka kiusaaja osoittaa avoimina hyökkäyksinä suoraan uhriin. Epäsuoraa kiusaamista on taas muun muassa sosiaalinen eristäminen. Suora kiusaaminen on helposti havaittavissa, kun taas epäsuoran kiusaamisen havaitseminen on haasteellista. (Olweus 1992, 15.) Höistadin (Repo 2013, 74 - 75) ajattelumallin mukaan kiusaaminen voidaan jakaa psyykkiseen, sanalliseen ja fyysiseen kiusaamiseen. Kiusaamisen muotojen kategorisointi ei ole kuitenkaan yksiselitteistä, sillä usein kiusaamisen tapa saattaa sopia useaan kategoriaan tai teot toimivat toistensa välineenä. Lisäksi on tärkeää pohtia, voiko esimerkiksi fyysistä kiusaamista esiintyä ilman psyykkistä kiusaamista. (Repo 2013, 77.) Kiusaamisen muotojen kategorisointi auttaa hahmottamaan erilaisten kiusaamisen muotojen ilmenemistä ja ne auttavat myös ymmärtämään kiusaamisen monimuotoisuutta. Kategorioita tarkasteltaessa on kuitenkin tärkeää muistaa, että kategorioiden rajat ovat häilyvät ja monitulkintaisuus on sallittua.

Repo (2013, 77) on tutkimusryhmineen pyrkinyt selvittämään alle kouluikäisten lasten yleisimpiä kiusaamisen muotoja ja tutkimukset pohjautuvat Höistadin malliin. Selvityksen mukaan pienten lasten keskuudessa yleisin kiusaamisen muoto on psyykkiseen kiusaamiseen kuuluva leikistä pois jättäminen. Fyysisen kiusaamisen muodoista eniten pienten lasten keskuudessa ilmenee tönimistä. Myös psyykkisen kiusaamisen muita muotoja kuten uhkailua, kiristystä ja manipulointia esiintyy paljon pienten lasten välisessä kiusaamisessa.

(Repo 2013, 75 - 77.) Verrattaessa pienten lasten kiusaamista kouluikäisten lasten kiusaamiseen todetaan, että alle kouluikäisillä lapsilla psyykkisen ja sanallisen kiusaamisen ilmenemismuodot eivät eroa suuresti toisin kuin isommilla lapsilla. Myös fyysiseen kiusaamiseen luokiteltavat nipistely, leikkien sotkeminen ja kivien heittäminen ovat erityisesti pienten lasten kiusaamismuotoja. (Repo 2013, 76.) Sukupuolieroja tarkasteltaessa Kirves ja Stoor-Grenner (2010a, 8) kertovat, että päiväkodin henkilökunnan mukaan kiusaamisen tavoissa ei ilmene sukupuolieroja. Lasten vanhemmat puolestaan kokevat, että poikien kiusaaminen on fyysisempää kuin tyttöjen. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 8.)

2.3 Kiusaamisen yleisyys ja esiintyminen

Pienten lasten kiusaamisen yleisyyttä koskevaa tutkimusta on tehty kouluikäisiin lapsiin verrattuna vähän (Kirves & Sajaniemi 2012, 386). Kansainvälinen tutkimus perustuu pääosin Perrenin (2000) sekä Alsakerin ja Nägelen (2008) sveitsiläisissä päiväkodeissa kerättyihin aineistoihin. Käsitys kiusaamisen yleisyydestä Suomessa puolestaan nojaa Laura Revon, entisen Kirveen (Kirves & Sajaniemi 2012) tutkimuksiin. Seuraavaksi esittelemme edellä mainitut kansainväliset tutkimukset, jonka jälkeen peilaamme tuloksia kotimaiseen tutkimukseen.

Perrenin (2000, 120) tutkimuksen mukaan noin kolmasosa päiväkodin lapsista oli jollain tavalla osallisena kiusaamisen. He olivat joko kiusaajia, kiusattuja tai molempia. Kiusaamistilanteita havaittiin päiväkodissa viikoittain, ja negatiivista käyttäytymistä lasten välillä havaittiin keskimäärin joka viides minuutti. Edellä mainittujen tulosten mukaan kiusaamista voidaan pitää päiväkodissa yleisenä ongelmana, johon puuttuminen koetaan aiheelliseksi. On myös tärkeä huomata, että kiusaaminen vaikuttaa koko ryhmän toimintaan, sillä suurin osa kiusaajista kohdisti satunnaisia hyökkäyksiä jokaiseen lapsiryhmän jäseneseen. (Perren 2000, 139 - 140.)

Alsaker ja Nägele (2008) ovat myös tutkineet lasten kiusaamisen yleisyyttä ja saaneet Perrenin (2000) kanssa hyvin samankaltaisia tuloksia. Alsakerin ja

Nägelen (2008, 236) mukaan noin 55 % lapsista ei osallistunut kiusaamiseen. Kiusaajia tutkimuksessa oli 12 prosenttia ja kiusaamisen uhreja oli 13 prosenttia, joista 7 prosenttia osallistuivat myös itse kiusaamiseen. Tutkimuksessa verrattiin tuloksia myös vastaavaan koulussa tehtyyn tutkimukseen. Vertailussa havaittiin, että kiusaaminen on päiväkodissa yhtä yleinen ongelma kuin koulumaailmassa, ja kiusaaminen koskettaa päivittäin vähintään yhtä montaa päiväkotilasta kuin koululaistakin. (Alsaker & Nägele 2008, 237.)

Kirves on selvittänyt päiväkodissa esiintyvän kiusaamisen yleisyyttä Suomessa (Kirves & Sajaniemi 2012, 395). Tutkimuksen päätulokset ovat olleet kansainvälisiin tutkimuksiin (Perren 2000; Alsaker & Nägele 2008) verrattaessa samankaltaisia. Sukupuolieroja tarkasteltaessa pojat osallistuvat kiusaamistilanteisiin useammin kuin tytöt (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 8). Aikaisempaan kansainväliseen tutkimustietoon verrattuna tutkimuksessa uusi näkökulma oli erityisryhmien kiusaamisen osallisuuden tarkastelu. Tutkimus osoitti, että erityistä tukea tarvitsevista lapsista noin 40 % olivat sekä kiusaajia, että kiusattuja. Tulosten mukaan erityistä tukea tarvitsevilla lapsilla on suuri riskiä joutua osalliseksi kiusaamiseen päiväkodissa. (Kirves & Sajaniemi 2012, 395.)

2.4 Kiusaamisen vaikutukset

Perrenin (2000, 207) mukaan lapsuudessa kiusatuksi tulemisella on paljon lyhyen ja pitkän aikavälin seurauksia. Kiusaamiskokemukset varhaislapsuudessa ja nuoruudessa ovat vakavia riskitekijöitä ihmisen myöhemmälle kasvulle ja kehitykselle (Pörhölä 2008, 100). Usein kasvattajan huomio ja sympatia kiinnittyy uhrin tukemiseen, jolloin kiusaajan tuki saattaa jäädä vähäiseksi. On kuitenkin tärkeää huomioida, että kiusaamisesta aiheutuu ongelmia ja haittaa sekä kiusaajalle että kiusatulle, jolloin molempien osapuolien tukeminen ja heidän toimintaan puuttuminen varhain on tärkeää (Sourander ym. 2007b, 397). Lyhyellä aikavälillä kiusaaminen vaikuttaa lapsen käyttäytymiseen ja aiheuttaa monia ongelmia vertaissuhteisiin. Pitkällä aikavälillä kiusaaminen vaikuttaa ihmisen hyvinvointiin vielä pitkään kiusaamisen päättymisen jälkeenkin.

Alsakerin ja Valkanoverin (2012, 15) mukaan toistuvasti kiusaamisen uhriina olevan lapsen käytöksestä voidaan havaita tiettyjä tunnuspiirteitä. Lapsi muun muassa ajattelee itsestään hyvin negatiivisesti ja tuntee arvottomuutta, häpeää sekä avuttomuutta. Pienessä lapsessa kiusaaminen saa aikaan myös pelkotiloja toisia vertaisia kohtaan, ja hän saattaa alkaa pelätä päiväkotia tai kouluun menemistä. Kiusaaminen vaikuttaa negatiivisesti myös oppimismotivaatioon. (Alsaker & Valkanover 2012, 15 - 16.)

Salmivallin (2010, 25) mukaan kiusaamisen toistuvuus ja pitkittyminen tekevät kiusaamisesta erityisen ongelmallista ja vakavia seurauksia aiheuttavaa. Lyhyellä aikavälillä kiusatuksi joutuminen aiheuttaa vakavia ongelmia lapsen vertaissuhteissa (Pörhölä 2008, 94). Kiusatuksi joutumisen myötä lapset syrjäytyvät väistämättä vertaisryhmästä. Ongelmat eivät myöskään poistu vaikka kiusaaminen loppuisikin, sillä kiusatuksi joutuneen on jatkossa vaikea päästä mukaan vertaisryhmään ja tuntee yhteenkuuluvuutta (Pörhölä 2008, 101). Yleensä koko ryhmä suhtautuu kiusaamisen uhriin negatiivisesti ja kiusatun on vaikea päästä eroon saamastaan leimasta (Salmivalli 2010, 25).

Kiusaamisella on negatiivisia vaikutuksia myös kiusaajan elämään. Kiusaajat ovat usein suosittuja vertaisryhmässään ja heillä on ympärillään tukijoukkoja (Perren 2000, 179). Vaikka suurin osa lapsista ei hyväksy kiusaamista, ajaa ryhmän aiheuttama paine ja pelko kiusatuksi joutumisesta lapset hyväksymään kiusaamisen hiljaisesti ja tukemaan kiusaajia. (Salmivalli 2010, 26.) Usein kiusaajien vertaissuhteet muodostuvat kuitenkin toisista kiusaajista, eivätkä he koe yhteenkuuluvuutta koko ryhmän ja yhteisön kanssa. Yhteenkuuluvuudentunteen puuttuessa he ajautuvat helposti vahingoittamaan vertaisiaan. (Pörhölä 2008, 102.)

Kiusaamisen aiheuttamia pitkän aikavälin vaikutuksia kuvaavat tutkimukset keskittyvät pääosin koulukiusaamiseen. Varhaiskasvatusiässä tapahtuneella kiusaamisella voidaan kuitenkin olettaa olevan samanlaisia pitkittäisvaikutuksia kuin koulukiusaamisella, sillä kiusaaminen ja syrjäytyminen jatkuvat usein varhaiskasvatuksesta kouluikään (Alsaker & Valkanover 2012, 15). Koulukiusaamiseen liittyviä seurantatutkimuksia on tehnyt muun muassa Salmival-

li (2005) ja Sourander tutkimusryhmineen (2007a, 2007b). Seurantatutkimuksissa on osoitettu, että niin varhaisella iällä kiusaajana toimineella kuin kiusatuksi joutuneella on korkea riski sairastua myöhemmällä iällä moniin psykiatrisiin sairauksiin, kuten erilaisiin persoonallisuushäiriöihin. Koulukiusaaja usein jatkaa kiusaamista ja muiden alistamista myös aikuisiässä, sekä syyllistyy muita useammin rikollisuuteen ja esimerkiksi päihteiden väärinkäyttöön. (Sourander ym. 2007b, 1157 - 1158.)

Salmivalli (2005, 53) on pyrkinyt selvittämään Suomessa kouluikäisenä kiusatuksi joutuneiden nuorten aikuisten avulla kiusaamisen pitkäaikaisvaikutuksia. Tulokset ovat osoittaneet, että mitä pitkäkestoisempaa kiusaaminen on ollut, sitä enemmän sillä on ollut kauaskantoisia vaikutuksia (Salmivalli 2010, 28). Kiusaaminen muun muassa vaikuttaa myös nuorten aikuisten käsityksiin muista ihmisistä. Tämä ilmenee esimerkiksi siinä, että kiusatuksi tulleet suhtautuvat uusiin ihmisiin varauksellisesti ja luottamuksellisten ihmissuhteiden rakentaminen on haastavaa. Näin ollen kyseinen ihminen on usein sosiaalisissa tilanteissa vetäytyvä ja passiivinen. Tällöin nuorella aikuisella on suurempi riski yksinäisyyteen, joka voi pahimmillaan johtaa masennukseen. (Salmivalli 2005, 55 - 56.)

Usein mediassa nousee esille lapsuudessa kiusatuksi joutuneiden aikuisten väkivallanteot ja aggressio muita ihmisiä kohtaan. On kuitenkin hyvä muistaa, että kiusatuksi joutuneet ihmiset käyttäytyvät tällä tavalla erittäin harvoin, ja heistä ei juuri koskaan tule itsestään kiusaajia. Aika ajoin arvioidaan myös kiusaamisen johtavan vakavimmillaan lasten ja nuorten itsetuhoisuuteen. Kiusaamista ei voida kuitenkaan pitää yksinomaan itsetuhoisuuden syynä, vaan sitä voidaan pitää vain yhtenä tekijänä, joka lisää mielenterveyden ongelmista kärsivän nuoren tai lapsen paineita entisestään. (Salmivalli 2010, 26 - 27.)

3 KIUUSAAMISEEN PUUTTUMINEN

3.1 Pitääkö kiusaamiseen puuttua varhaiskasvatuksessa

Revon (2013, 28) mukaan varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa ei puhuta kiusaamisesta, vaan kiusaamisen vastainen työ perustuu lähinnä päiväkotien henkilökunnan haluun kiinnittää asiaan huomiota. Kiusaamiseen puuttumista ei ole myöskään säädetty varhaiskasvatuksessa lailla (Laki lasten päivähoidosta L 36/1973) toisin kuin kouluissa ja esiopetuksessa (Perusopetuslaki L 628/1998). Päivähoitoa koskevia lakeja ja asiakirjoja tarkemmin tutkimalla voidaan niistä kuitenkin löytää kohtia, jotka tavalla tai toisella liittyvät kiusaamiseen ja edellyttävät siihen puuttumista.

Kansainvälinen YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (myöh. Yleissopimus S 60/1991) astui Suomessa voimaan vuonna 1991, ja on yksi tärkeimmistä varhaiskasvatusta ohjaavista asiakirjoista. Sopimuksen toisen artiklan mukaan lasta tulisi suojella kaikelta syrjinnältä ja 19. artikla velvoittaa suojelemaan lasta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä sekä välinpitämättömältä ja huonolta kohtelulta (Yleissopimus S 60/1991). Vaikka sopimuksessa ei suoraan käytetä kiusaamisen termiä, ovat syrjintä, väkivalta sekä huono kohtelu etenkin toistuessaan kiusaamista. 31. artikla mainitsee lapsen oikeudeksi myös levon ja vapaa-ajan sekä ikätason mukaisen leikkimisen ja virkistystoiminnan (Yleissopimus S 60/1991). Mikäli lasta kiusataan, voidaan miettiä toteutuvatko nämä oikeudet hänen kohdallaan vai tulisiko kiusaamiseen puuttua, jotta lapsen oikeudet voisivat toteutua.

Varhaiskasvatusta koskee myös laki lasten päivähoidosta (L 36/1973), joka ei sekään käytä suoraan kiusaamisen termiä tai käske puuttumaan siihen. Laki kuitenkin velvoittaa varhaiskasvatuksen työntekijöitä huolehtimaan lasten turvallisista ja lämpimistä ihmissuhteista, kehitystä tukevasta toiminnasta sekä suotuisasta kasvuympäristöstä, joihin kiusaaminen vaikuttaa usein negatiivisesti (Päivähoitolaki L 628/1973). Toisin kuin päivähoitolaki (Laki lasten päivä-

hoidosta L 36/1973), perusopetuslaki (L 628/1998) puhuu suoraan kiusaamisesta ja velvoittaa lain piiriin kuuluvia laatimaan suunnitelman oppilaiden suojaamiseksi kiusaamiselta. Tämä suunnitelma tulee myös laittaa toimeen, ja sen noudattamista ja toteutumista pitää valvoa. Vaikka perusopetuslaki ei suoraan koske varhaiskasvatusta, kuuluu lain piiriin kuitenkin myös varhaiskasvatukseen kuuluva esiopetus. (Perusopetuslaki L 628/1998.) Näiden lakien perusteella koko varhaiskasvatuksen henkilökuntaa ei siis velvoiteta puuttumaan lasten kiusaamiseen, mutta esiopetusryhmistä olisi löydyttävä suunnitelma lasten suojaamiseksi kiusaamiselta, jota myös toteutetaan.

Varhaiskasvatuksen toimintaa ohjaa Suomessa myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet -asiakirja eli Vasu (Stakes 2005). Kuten ei päivähoito-laissa (Laki lasten päivähoidosta L 36/1973), ei myöskään Vasussa (Stakes 2005) puhuta suoraan kiusaamisesta, vaikka siinä mainitaankin varhaiskasvatuksen arvoja ja periaatteita, joihin kiusaaminen ja siihen puuttuminen vaikuttavat. Vasun mukaan kasvattajien tehtävänä on esimerkiksi huolehtia lasten henkilökohtaisen hyvinvoinnin edistämisestä sekä toisia huomioivan käyttäytymisen ja toimintatapojen vahvistamisesta, jotka ovat tärkeitä myös kiusaamisen ehkäisyssä ja siihen puuttumisessa. (Stakes 2005.) Varhaiskasvatuksen esiopetusryhmiä koskee myös Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2014), joka on kiusaamisen suhteen samoilla linjoilla perusopetuslain (L 628/1998) kanssa, ja velvoittaa tekemään suunnitelman kiusaamiselta suojaamiseksi.

Varhaiskasvatusta koskevat lait ja asiakirjat eivät siis pääsääntöisesti velvoita kasvattajia puuttumaan lasten väliseen kiusaamiseen, vaikka laissa ja asiakirjoissa mainittujen asioiden toteutumisen voidaankin ajatella vaativan kiusaamiseen puuttumista. Kirveen ja Stoor-Grennerin (2010b, 44) mukaan kiusaamiseen puuttuminen ja sen ehkäisy ovat kuitenkin edellytys laadukkaan varhaiskasvatuksen toteutumiselle sekä välttämätöntä lapsen kehitykselle riippumatta siitä, onko lapsi kiusattu, kiusaaja vai sivullinen. Tutkimusten mukaan sortamista esiintyy jo varhaiskasvatusikäisillä päiväkodeissa, ja koska kiusaamisella on vakavia negatiivisia vaikutuksia pienille lapsille, olisi siihen ideaalis-

ta puuttua jo varhaiskasvatuksessa (Alsaker & Valkanover 2012, 15). Myös Kirves ja Stoor-Grenner (2010a, 10) ovat sitä mieltä, että kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen tulisi alkaa mahdollisimman aikaisin, jotta kiusaamista ei parhaassa tapauksessa pääsisi edes syntymään.

3.2 Kasvattaja puuttuu ennaltaehkäisemällä

Kouluikäisillä lapsilla kiusaamista on jo olemassa ja siihen puuttuminen tarkoittaa pääasiassa kiusaamistilanteiden keskeyttämistä ja niiden selvittelyä siten, että kiusaaminen vähenee tai loppuu kokonaan. Kouluissa kiusaamiseen puuttumisessa käytetään apuna myös kovia rangaistuksia, joiden avulla pyritään kiusaamisen nollatoleranssiin eli siihen, ettei kiusaamista esiintyisi lainkaan. Vaikka kiusaaminen muistuttaa pienillä lapsilla osittain koulukiusaamista, ei päiväkotikäisten kiusaamiseen puuttumiseen kuitenkaan sovi koulun menetelmät sellaisenaan. (Repo 2013, 13, 98.)

Revon (2013, 9) mukaan kiusaamista ei välttämättä esiinny selvästi tunnistettavasti vielä alle kouluikäisillä lapsilla, jolloin kasvattajien voi olla vaikea erottaa, missä menee kiusaamisen raja, ja milloin kiusaamiseen tulisi puuttua. Tämän vuoksi kiusaamiseen puuttumista ei tulisi ajatella varhaiskasvatuksessa pelkästään kiusaamistilanteiden keskeyttämisenä ja käsittelynä. Tavoitteena pienten lasten kohdalla on ehkäistä kiusaamisen syntymistä ennalta niin, etteivät lapset alkaisi kiusata toisiaan ollenkaan. (Repo 2013, 13.)

Toki myös puuttuminen itse kiusaamistilanteisiin on tärkeää, mutta kasvattajan ei tarvitse odottaa lapsen negatiivisen ja toista loukkaavan käytöksen muuttumista toistuvaksi kiusaamiseksi ennen kuin hän voi toimia. Varhaiskasvatusikäisillä kiusaamiseen puuttumisessa on kyse nimenomaan siitä, että kaikkeen toista loukkaavaan käytökseen puututaan, vaikka se ei vielä täyttäisi kiusaamisen kriteereitä. (Repo 2013, 16, 199; Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 10; Kirves & Stoor-Grenner 2010b, 45.) Pienillä lapsilla kiusaamiseen puuttuminen on laaja kokonaisuus.

Kiusaamiseen puuttuminen on aina aikuisen tehtävä, mutta varhaiskasvatuksessa kasvattajien merkitys kiusaamisen vastaisessa työssä korostuu entisestään. Alle kouluikäinen lapsi tarvitsee vielä paljon aikuisen tukea kaikessa, eikä hän osaa vielä itse selvittää vertaisten kanssa tulleita ongelmia ja kiusaamistilanteita. Kiusattu ei myöskään osaa puolustaa itseään, eikä hän saa siihen tukea ikätovereiltaan. Tämän vuoksi on erityisen tärkeää, että aikuinen hoitaa kiusaamistilanteet alusta loppuun saakka, vaikka kiusattu sanoisikin, ettei kiusaaminen haittaa häntä. Kiusaajaa ja kiusattua ei tulisi myöskään laittaa selvittämään tilannetta yhdessä, ellei kiusattu suostu tähän. (Repo 2013, 16, 203; Alsaker & Valkanover 2012, 18; Macintyre 2012, 26.)

Macintyren (2012, 3) mukaan kiusaamiseen puuttumiseen ei ole olemassa vain yhtä mallia, jonka mukaan toimitaan, ja joka auttaisi kaikissa tilanteissa. Lasten ongelmat pitäisikin nähdä aina siinä kontekstissa, missä ne esiintyvät, ja valita sekä kokeilla strategioita, jotka sopivat juuri kyseiseen tilanteeseen (Macintyre 2012, 3). Jokainen kiusaamistilanne on omanlaisensa ja siihen vaikuttavat tilanteeseen osallistuvat yksilöt ja heidän suhteensa, paikalla olevat aikuiset ja yleinen työyhteisön dynamiikka sekä näiden kaikkien tekijöiden summa. Keinot kiusaamisen ehkäisyyn löytyvät kuitenkin läheltä päiväkodin työyhteisöstä ja sen pedagogisista ratkaisuista, kunhan ne vain huomataan. Koko lasta ympäröivän verkoston on myös oltava valmis sitoutumaan ja osallistumaan kiusaamisen vastaiseen työhön. Kiusaamiseen puuttuminen päiväkodissa edellyttää siis laadukasta pedagogiikkaa, koulutettua henkilökuntaa, tietoa ja osaamista kiusaamiseen puuttumisesta sekä johdonmukaista kiusaamisen vastaista työtä. (Repo 2013, 13 - 17, 98.)

3.3 Lasten vertaissuhdetaidot

Kuten aikaisemmin tuli ilmi, on varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaaminen toiseen kohdistuvaa negatiivista käyttäytymistä, ja tapahtuu päiväkodin vertaissuhteissa. Alsakerin ja Valkanoverin (2012, 22) mukaan vakavat puutteet lapsen sosiaalisissa taidoissa voivat johtaa kiusaamiseen, ja myös Repo (2013,

119) on sitä mieltä, että saadakseen myönteisiä kokemuksia vertaissuhteista lapsi tarvitsee sosiaalista kompetenssia eli pätevyyttä. Tässä luvussa vertaissuhteisiin vaikuttavia taitoja ja niiden kehittymiseen vaikuttavia osa-alueita tarkastellaan Salmivallin (2005) käyttämän sosiaalisen pätevyyden käsitteen avulla.

Salmivallin (2005, 71 - 72) mukaan tälle on ominaista tehokas päämäärien ja tavoitteiden saavuttaminen niin, että vuorovaikutussuhteet muihin ihmisiin säilyvät kuitenkin positiivisina. Myös tämä tukee ajatusta siitä, että kiusaamista voidaan vähentää sosiaalisen pätevyyden avulla. Sosiaalista pätevyyttä voidaan tarkastella sosiaalisten ja sosiokognitiivisten taitojen, emootioiden, sosiaalisen motivaation sekä kontekstin näkökulmasta, ja näiden kaikkien huomioiminen on tärkeää pätevyyden kehittämisessä. Nämä kaikki osa-alueet vaikuttavat toisiinsa, eikä pätevyys kehity vain yhtä osa-aluetta huomioimalla. (Salmivalli 2005, 72 - 74.)

Sosiaalisten taitojen näkökulma korostaa tietynlaista käyttäytymistä ja sen oppimista. Sosiaalisilla taidoilla tarkoitetaan tehokkaita ja tilanteeseen sopivia toimintatapoja, joihin muut ihmiset reagoivat positiivisesti. Ne ovat vuorovaikutukseen sidottuja, jonka vuoksi toiminnan ajoitus sekä vastavuoroisuus ovat ratkaisevassa roolissa. Sosiaaliset taidot voidaan määritellä myös seurausten perusteella, jolloin lapsi on sosiaalisesti taitava, kun hänen käytöksensä johtaa myönteisiin sosiaalisiin seurauksiin kuten leikkiin mukaan pääsyyn. (Salmivalli 2005, 72 - 79.) Salmivallin (2005, 82) mukaan sosiaalisiin taitoihin kuuluu erilaisen vertaissuhteisiin liittyvien taitojen lisäksi itsesäätely, tehtäväsuuntautuneisuus, jämäkkyys ja oman puolen pitäminen. Konkreettisten taitojen lisäksi niihin liittyy siis myös toisten odotuksiin mukautumista, tottelevaisuutta ja kiltteyttä, jolloin voidaan miettiä, ovatko sosiaaliset taidot sittenkään taitoja vai ennemminkin tilanteisiin sopeutumista. Sosiaalisten taitojen näkökulma yksistään ei huomioi tilanteen tulkintaan tarvittavia sosiokognitiivisia taitoja. (Salmivalli 2005, 84 - 86.)

Sosiaalisten taitojen lisäksi lapsi tarvitsee myös sosiokognitiivisia taitoja, jotka auttavat tekemään havaintoja, päätelmiä ja tulkintoja sosiaalisista tilanteista, ja ohjaavat käyttäytymistä näiden mukaan. Tiedonkäsittelyn taitavuuteen

vaikuttavat sosiaalisesta tilanteesta poimittujen vihjeiden huomaaminen sekä niiden arviointi ja tulkinta. Lisäksi tiedonkäsittelyyn vaikuttaa se, millaisia tavoitteita lapsi tilanteessa itselleen asettaa, millaisia toimintastrategioita hänellä on saatavilla, ja osaako hän valita strategioista tilanteeseen parhaiten sopivan. Sosiaalisen tiedonkäsittelyn toteutukseen vaikuttaa myös kunkin vuorovaikutussuhteen laatu ja se, millaisia käsityksiä lapsella on itsestään, toisista sekä moraalista. (Salmivalli 2005, 72 - 74, 87, 106 - 107.) Mikäli lapsella on esimerkiksi huono käsitys vertaisesta, voi hän käyttäytyä tämän seurassa epäsosiaalisemmin, koska ei tavoittele tämän hyväksyntää.

Emotionaaliset prosessit vaikuttavat sosiokognitiivisten taitojen jokaiseen tiedonkäsittelyn vaiheeseen lapsen emotionaalisuuden, temperamentin, mielen-tilan sekä tunteiden säätelykyvyn kautta. Emootiot kuitenkin vaikuttavat myös suoraan sosiaaliseen pätevyyteen. Lapsilla on erilaiset taipumukset kokea tunteita, ja myös tunteiden intensiteetti vaihtelee. Tunteiden säätelyn hallitseminen ennustaa sosiaalista pätevyyttä ja sen merkitys korostuu etenkin, jos lapsen tunteet ovat jatkuvasti kielteisiä tai voimakkaita. Tunteiden säätelyä voidaan harjoitella tilanteissa, joissa tunnetila ilmenee, mutta myöskään liika tunteiden hallinta ei ole hyväksi sosiaaliselle pätevyydelle. (Salmivalli 2005, 109 - 112.)

Salmivallin (2005, 114) mukaan sosiaalisen motivaation näkökulmassa tarkastellaan sitä, mitä lapsi haluaa vertaissuhteissa toiminnallaan saavuttaa. Sosiaaliseen pätevyyteen nämä tavoitteet vaikuttavat siinä mielessä, että lasten käytös eroaa tavoitteiden mukaan. Lasten sosiaaliset tavoitteet voidaan jakaa karkeasti läheisyystavoitteisiin, jotka liittyvät lapsen haluun luoda ja ylläpitää myönteisiä ihmissuhteita, sekä vaikuttamistavoitteisiin, joita ovat esimerkiksi itseilmaisuus, kuulluksi tuleminen ja tietyn aseman saavuttaminen ryhmässä. Tavoitteita selittävät sukupuoli, asema ryhmässä, itseä ja muita koskevat käsitykset sekä näiden yhteisvaikutukset. Tavoitteet vaihtelevat usein myös eri tilanteissa ja eri ihmisten kanssa. (Salmivalli 2005, 117 - 125.) Salmivallin (2005, 124) mukaan yksistään sosiaalisten taitojen opettamisesta ei ole hyötyä, ellei samalla voida vaikuttaa lapsen sosiaalisiin tavoitteisiin.

Myös lasta ympäröivä konteksti ihmisineen vaikuttaa tämän käyttäytymiseen sitä tukien tai rajoittaen. Ympäristön tukeen tai rajoitukseen vaikuttavat ryhmän vuorovaikutukselliset tekijät, jotka tekevät ja ylläpitävät tulkintoja lapsen käytöksestä ja asemasta. Lapsen käytöstä voidaan tulkita kasvattajien tai vertaisten toimesta esimerkiksi häneen kohdistuvien ennakkoluulojen ja sosiaalisen maineen mukaan, joita lapsen on itse vaikea muuttaa. Nämä vaikuttavat myös lapsen asemaan ryhmässä, ja ryhmän normit antavat rajat sallitulle käytökselle. Kontekstin näkökulmassa huomiota tulisi kiinnittää etenkin siihen, että koko ryhmässä niin kasvattajissa kuin vertaisissa, on saatava aikaan muutos, jotta lapsen sosiaalisella pätevyydellä olisi mahdollisuus kehittyä, eikä ympäristö estä tätä. (Salmivalli 2005, 72 - 74, 133.)

Sosiaalista pätevyyttä opitaan arjen ympäristöissä yhdessä muiden ihmisten kanssa. Kiusaamisen vastaisissa ohjelmissa pyritäänkin yleensä vaikuttamaan suoraan lapsen käyttäytymiseen tai käyttäytymisen taustalla oleviin kognitioihin kasvatuksen ja opetuksen keinoin. Myös tunteita ja niiden säätelyä opetetaan vaihtelevasti, ja tärkeänä pidetään koko lapsiryhmään vaikuttamista yksittäisen lapsen sijaan. (Salmivalli 2005, 181 - 182.)

Laajemmin tarkasteltuna sosiaalisen pätevyyden kehittäminen on siis toisten ihmisten kanssa toimimisen pelisääntöjen ja taitojen opettamista. Tätä opetusta ja kasvatusta voidaan toteuttaa kasvattajan toimesta päiväkodin ympäristöissä laadukkaana pedagogiikan avulla, jonka tavoitteena on kasvattaa lapsia kohti tasa-arvoista yhteiskuntaa, jossa ihmiset elävät ja toimivat yhdessä. Pedagogiikkaa toteuttaessaan kasvattajan on tärkeää muistaa, että myös kiusaava lapsi ansaitsee laadukasta pedagogiikkaa, jotta hänellä on mahdollisuus oppia olemaan kiusaamatta muita. (Repo 2013, 9, 98, 114, 163.)

Kiusaamisen vastaisessa työssä sekä tähän liittyvässä lasten kasvattamisessa ja opetuksessa myös vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö on tärkeää (Repo 2013). Tässä tutkimuksessa keskitytään kiusaamiseen ja siihen puuttumiseen kuitenkin päiväkotiympäristössä kasvattajien toimesta, jonka vuoksi vanhempien kanssa tehtävään yhteistyöhön ei paneuduta tarkemmin.

3.4 Ympäristö vertaistaitojen kehittämisessä

Kuten sosiaalisen pätevyyden yhteydessä tuli ilmi, vaikuttaa ympäristö lapsen sosiaaliseen pätevyyteen eli vertaistaitoihin. Näin ollen voidaan vertaistaitoja kehittää kiinnittämällä huomiota ympäristöön ja pyrkiä muuttamaan vertaisongelmia aiheuttavia ja sallivia ympäristön osa-alueita. Ympäristön avulla voidaan vaikuttaa laajemmin kiusaamisen esiintymiseen ja ehkäistä sitä. Revon (2013, 122 - 123) mukaan oppimisympäristöllä tarkoitetaan ympäristöjä, joissa lapsi elää niin fyysisesti, psyykkisesti, sosiaalisesti, kognitiivisesti, emotionaalisesti, kulttuurisesti kuin toiminnallisestikin.

Jotta oppimisympäristö ehkäisisi kiusaamista, tulisi sen olla monipuolinen ja tarjota lapsille riittävästi mielekästä ja monipuolista toimintaa. Ympäristön tulisi myös mahdollistaa erilaisten oppimistyylien ja -tapojen toteuttaminen sekä innostaa lapsia itsessään pedagogiseen puuhailuun ja leikkiin. (Repo 2013, 122 - 123, 166, 189 - 190.) Vaikka lasten oppimisympäristön kaikkien alueiden huomiointi monipuolisesti on tärkeää, on kiusaamisen ehkäisyn näkökulmasta tärkeintä kuitenkin kiinnittää huomiota ja vaikuttaa etenkin päiväkodin sosiaaliseen ympäristöön eli kasvattajiin ja koko lapsiryhmään sekä sen ilmapiiriin.

Kirveen ja Stoor-Grennerin (2010a, 10) sekä Revon (2013, 121) mukaan aikuiset vaikuttavat koko kiusaamisilmiön olemassaoloon omilla asenteilla ja suhtautumisella yksittäisiin lapsiin, lapsiryhmään ja koko työyhteisöön. Kasvattaja voi siis tietoisesti tai tiedostamatta omalla toiminnallaan joko mahdollistaa kiusaamisen syntymisen ja ylläpitää sitä, tai puuttua ja ehkäistä kiusaamista. Myös kiusaamiseen huomiotta jättäminen sekä aikuisen eleet, ilmeet ja koko olemus vaikuttavat kiusaamisen esiintymiseen. (Repo 2013, 99, 121; Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 10.)

Myös Alsaker ja Valkanover (2012, 17) korostavat kiusaamisen ehkäisyssä ja siihen puuttumisessa kasvattajan roolia. Opettajat ovat osa luokan systeemiä ja todistavat kiusaamistilanteita ymmärtämättä, kuinka vakavia ne ovat. Lähtökohtana kiusaamiseen puuttumisessa voidaankin pitää kiusaamisilmiön ja kasvattajan roolin rehellistä tiedostamista ja myöntämistä. Mikäli ilmiötä vähätel-

lään, ei siihen voida kunnolla puuttua. (Salmivalli 2010, 55; Alsaker & Valkanover 2012, 17.) Revon (2013, 202) mukaan kasvattajan tulisi pyrkiä havaitsemaan myös kiusaamistilanteiden taustalla olevia syitä, jotta puuttuminen olisi tehokasta.

Vaikka kiusaamisen ja siihen liittyvien asenteiden tiedostaminen onkin tärkeää kiusaamisen ehkäisyssä, vaikeuttaa myös kasvattajien epävarmuus ratkaista kiusaamisongelmia osaltaan kiusaamiseen puuttumista. Kiusaamistietoisuuden kehittämisen ohella työkavereiden tuki onkin ensiarvoisen tärkeää, jotta tästä epävarmuudesta päästäisiin eroon. Kiusaamisen huomaaminen voi olla myös hankalaa etenkin silloin kun kiusaamisen muoto on taitava, eikä edes huolehtivaisin kasvattaja huomaa aina kiusaamista. Tämän vuoksi kiusaamista tulisikin havainnoida tietoisesti ja kehittää kasvattajan havainnointikykyä taitavamaksi. Kiusaamisesta puhumista vältetään myös usein, ja lapsiryhmässä kiusaajat saavat tästä enemmän valtaa. Kasvattajien tulisikin puhua kiusaamisesta rohkeasti ja avoimesti keskenään, mutta myös lasten kanssa. (Alsaker & Valkanover 2012, 17 - 20; Macintyre 2012, 28.)

Kiusaamisen tiedostamista ja havaitsemista kasvattaja voi parantaa esimerkiksi kiinnittämällä huomiota omaan sensitiivisyyteensä sekä lasten kohtaamiseen oikeudenmukaisesti ja tasa-arvoisesti. Myös kasvattajan läsnäololla ja paikalla ryhmässä voidaan helpottaa kiusaamisen havaitsemista ja siihen puuttumista. Kasvattajan sensitiivisyydellä tarkoitetaan lämmintä ja kunnioittavaa suhdetta lasta kohtaan sekä herkkyyttä havaita lapsen aloitteet ja viestit, jolloin niihin voidaan vastata yksilöllisen tuen avulla. Sensitiivinen kasvattaja kannattelee lasta ja luo tälle positiivisia kokemuksia vuorovaikutuksesta toisten ihmisten kanssa. Aikuinen näyttää lapselle toiminnallaan myös mallia siitä, kuinka toisia lapsia ja aikuisia kohdataan ja kohdellaan. Sensitiivisyyttä on vaikea oppia kirjoista lukemalla, mutta sitä voi harjoitella käytännössä. (Repo 2013, 99 - 103.) Kasvattaja voi harjoitella esimerkiksi iloitsemaan ja löytämään positiivisia asioita jokaisesta lapsesta sekä huomaamaan lasten tarpeita ja viestejä.

Revon (2013, 107 - 109) mukaan lasten kohtaaminen oikeudenmukaisesti ja tasa-arvoisesti ei tarkoita sitä, että kaikilla lapsilla on samat säännöt, vaan sitä

että jokainen lapsi saa yhtä paljon. Tähän tarvitaan ymmärrystä siitä, että jokainen lapsi tarvitsee eri määrän kasvatusta ja opetusta saavuttaakseen saman asian. Jokainen lapsi tulisikin nähdä yksilönä, jota kunnioitetaan omana itsenään, ja kiusaamisen ehkäisyssä jokaiselle lapselle tulisi opettaa niitä taitoja, joissa tällä on puutteita. Oikeudenmukaisessa lasten kohtaamisessa on kyse myös siitä, että aikuiset ja lapset ovat samalla puolella, eikä aikuinen käytä valtaansa väärin asettumalla lapsia vastaan. Tällaisesta vastakkainasettelusta syntyy helposti valtataistelu aikuisten ja lasten välille, joka aiheuttaa kielteistä vuorovaikutusta ja voi johtaa jopa kiusaamiseen. (Repo 2013, 107 - 109.)

Kasvattajan läsnäolo ja paikka lapsiryhmässä vaikuttavat myös kiusaamiseen. Revon (2013, 177) mukaan kiusaamistilanteet tapahtuvat usein lasten vapaan leikin aikana, jolloin lapset saavat itse valita leikin, leikkiverit sekä leikkipaikan. Näille hetkille on tyypillistä, että aikuiset ovat tilanteessa passiivisessa roolissa tai mielellään jopa eri tilassa. Kiusaamisen ehkäisyn kannalta aikuisen roolia etenkin näissä tilanteissa tulisi kuitenkin miettiä uudelleen. Kasvattajan tulisikin ottaa ryhmässä aktiivisempi rooli esimerkiksi havainnoimalla, ohjaamalla tai jopa osallistumalla lasten leikkeihin. Kasvattajien olisi myös hyvä tiedostaa, että vaikka he olisivat aktiivisemmin mukana lasten leikeissä, ei se kuitenkaan tarkoita sitä, että tärkeänä pidetty lasten omaehtoinen leikki loppuisi. Lapsiryhmä on vain alusta asti totutettava siihen, että aikuinen on läsnä ja osallistuu lasten puuhiin. (Repo 2013, 177 - 179, 203.)

Kasvattajien lisäksi kiusaamisen ehkäisyssä tärkeää on kiinnittää huomiota lapsiryhmään sekä sen ilmapiiriin, ja tehdä siitä mahdollisimman turvallinen. Turvallisessa ryhmässä oppiminen ja oivaltaminen ovat helpompaa ja lapset voivat luottaa siihen, että aikuinen on läsnä ja auttaa tarvittaessa, sekä kantaa vastuun koko ryhmästä ja sen toiminnasta. Mikäli valta ryhmässä jää lapsille, luo se turvattomuutta, joka on heille raskasta ja mahdollistaa helpommin kiusaamisen sekä muita loukkaavan käyttäytymisen. Turvallista ilmapiiriä voidaan luoda vahvistamalla ryhmähenkeä esimerkiksi huumorin, ilon ja innostuksen avulla. (Repo 2013, 122 - 123, 166, 189 - 190.)

Myönteistä ja turvallista ilmapiiriä edesauttaa myös se, että kiusaamisesta puhutaan ja sitä käsitellään yhdessä koko ryhmän kanssa. Näin pystytään vaikuttamaan kaikkiin ryhmän jäseniin ja luodaan kiusaamisen vastaista ilmapiiriä. Vaikuttaminen itse kiusaajaan on usein kaikista hankalinta, koska hänelle kiusaaminen on usein jollain tapaa palkitsevaa. (Salmivalli 2010, 67 - 68.) Keskustelussa koko ryhmän kanssa sen sijaan esitellään kaikille lapsille kiusatun näkökulma ja opetetaan, kuinka jokainen ryhmässä voi käskää kiusaajaa lopettamaan. Lapsille tehdään selväksi, että kaikilla on oikeus sanoa ei, ja tätä oikeutta tulisi kunnioittaa. Lapsia rohkaistaan myös kertomaan kiusaamisesta aikuisille sekä tukemaan ja auttamaan toinen toistaan vaikeissa tilanteissa. (Alsaker & Valkanover 2012, 22.)

Myös ryhmän yhteiset säännöt ja rajat ovat luovat turvallista ilmapiiriä. Rajat ovat välttämättömiä lasten kehityksen kannalta ja niiden puute voi johtaa kiusaamiseen. Rajat luovat lapselle turvalliset reunaehdot toimia ja niiden avulla lapselle opetetaan, mikä elämässä on hyväksyttyä ja sallittua ja mikä ei. Lapsen iälle ja kehitystasolle sopivan haastavat rajat tukevat myös kehittymätöntä itsesäätelyjärjestelmää ja ohjaavat lasten käyttäytymistä. Rajojen asettamisessa on kyse vallankäytöstä, mutta sen tulisi olla lasta kunnioittavaa, tukevaa ja opettavaa, eikä tuhoavaa rangaistusten ja jäähyjen kera. Rajoja asetettaessa tärkeää on tarkistaa, että lapsi ymmärtää mitä häneltä toivotaan ja osaa toimia tällä tavalla. (Repo 2013, 167 - 169.) Rajojen asettaminen voi tapahtua esimerkiksi keksimällä lasten kanssa yhdessä ryhmälle kiusaamisen vastaisia sääntöjä, jolloin sitoutuminen sääntöjen noudattamiseen ryhmässä paranee (Alsaker & Valkanover 2012, 20 - 21; Salmivalli 2010, 70).

3.5 Kasvatus ja opetus vertaistaitojen kehittämisessä

Kun ympäristö on kunnossa, voidaan kiusaamisen ehkäisyssä keskittyä itse vertaistaitojen kehittämiseen kasvatuksen ja opetuksen keinoin. Jotta lapset voitaisiin opettaa olemaan kiusaamatta ja torjumaan kiusaamista mahdollisimman hyvin, tulisi kasvattajan miettiä, miten lapsi oppii ja miten tätä tulisi opettaa,

että saavutettaisiin parhaat mahdolliset oppimistulokset. Toisten kanssa toimimisen taitoja ei tulisi harjoitella vain yksittäisten tuokioiden avulla, vaan koko lapsen sen hetkinen elämä on samalla näiden taitojen opettelua. Aikuisen tehtävänä onkin olla läsnä lapsille ja tukea heidän taitojaan arjessa näyttämällä mallia sekä ohjaamalla lapsia niissä tilanteissa, joissa lapsi taitoja tarvitsee. Irralliset opetustuokioidet toimivat hyvänä lisänä ja tukena arjen harjoittelulle, mutta niitäkään ei voida pitää lapsen kanssa kahden. Sosiaalisten taitojen harjoitteluun tarvitaan aina myös muita. Vertaissuhdetaitojen tukemisen tulisi olla osa arjen kasvatustyötä ja kohdistua jokaiseen lapseen ryhmässä. (Repo 2013, 119 - 121, 189; Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 11.)

Myös Alsakerin ja Valkanoverin (2012, 16 - 17) mukaan kiusaaminen on sosiaalinen ilmiö joka koskee lapsiryhmän kaikkia lapsia. Tämän vuoksi kasvatuksen ja opetuksen avulla pyritään vaikuttamaan koko lapsiryhmän toimintaan, mutta myös ryhmän yksilöihin. Erityisesti vallankäyttäjään eli kiusaajaan sekä hänen motiiveihin, käyttäytymiseen ja toimintaan tulisi pyrkiä vaikuttamaan. (Repo 2013, 17; Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 10 - 11.)

Revon (2013, 13) mukaan koulussa käytettävät rangaistukset kiusaamisen poisoppimisessa eivät sovi pienille lapsille, koska he vasta harjoittelevat erilaisia vertaissuhteisiin vaikuttavia taitoja. Näiden taitojen oppiminen vie paljon aikaa ja vaatii aikuisten ohjausta, eivätkä lapset opi näitä hetkessä vaikka niiden vääränlaisesta käytöstä tai puutteesta rangaistaisiin. Tärkeämpää onkin rangaistusten sijaan oivaltaa, että pieni lapsi oppii parhaiten kädestä pitäen opettamalla ja löytää pedagogisia menetelmiä, jotka auttavat kehittämään lasten taitoja. (Repo 2013, 9 - 13, 163.)

Tällainen menetelmä on esimerkiksi positiivisuuden kautta opettaminen, jossa olennaista on lapsen positiivisen käyttäytymisen vahvistaminen ja systemaattinen positiivinen palaute. Myös negatiiviseen käytökseen voidaan puuttua positiivisuuden kautta ja tarjota huonon käytöksen tilalle muuta sallittua tekemistä. Oikeanlaisesta käytöstä ja oppimista voidaan myös vahvistaa palkittamalla lasta esimerkiksi palkkiotaulun avulla. (Alsaker & Valkanover 2012, 21 - 22; Macintyre 2012, 10 - 11.)

4 TUTKIMUSONGELMAT

Tutkimuksemme tavoitteena on tuoda näkyväksi ja nostaa yleiseen keskusteluun pienten lasten välinen kiusaaminen, sekä korostaa kiusaamiseen puuttumisen tärkeyttä varhaiskasvatuksessa. Tarkoituksenamme on tutkimuskysymysten avulla selvittää kasvatushenkilökunnan käsityksiä pienten lasten kiusaamisen ilmenemisestä varhaiskasvatusympäristössä. Kiusaamisen ilmenemistä tarkastellaan kiusaamisen yleisyyden sekä yleisimpien kiusaamistilanteiden ja -muotojen avulla. Tutkimuksessa halutaan myös selvittää onko kiusaamiseen liittyvissä käsityksissä eroja eri päivähoidon ammattiryhmien tai eripituisen työkokemuksen välillä. Tarkoituksena on myös tarkastella kasvattajien keinoja puuttua kiusaamiseen sekä kerätä keinot selkeästi yhteen, jolloin kenen tahansa kasvattajan on helppo hyödyntää niitä arjen pedagogiikassa.

1. Millaisia käsityksiä päiväkodin henkilökunnalla on lasten välisen kiusaamisen ilmenemisestä päiväkodissa?
 - a. Onko käsityksissä eroja työntekijän ammatin tai työkokemuksen perusteella?
2. Millaisia keinoja päiväkodissa on puuttua lasten väliseen kiusaamiseen?

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Tutkimusmenetelmät

Tutkimuksessamme yhdistyvät sekä määrällinen että laadullinen tutkimusmetodologia. Metsämuurosen (2011, 266) mukaan onkin usein suotavaa käyttää molempia tutkimusmetodologioita, jos tutkimusongelma sitä vaatii, mutta hänen mukaansa toisen metodologian tulisi kuitenkin olla ensisijainen. Tässä tutkimuksessa pääpaino onkin laadullisella metodologialla, sillä tarkoituksemme on kuvailla kiusaamisilmiötä tutkimuspäiväkotien kasvattajien asiantuntijuuden avulla sen sijaan, että yleistäisimme tulokset koskemaan laajemmin Suomen päiväkoteja. Tuomen ja Sarajärven (2009, 85) mukaan laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tutkimustulosten yleistämiseen, vaan ilmiötä kuvaillaan ja pyritään ymmärtämään tietyssä kontekstissa. Aineistonkeruussa käytimme laadullisten keinojen lisäksi kuitenkin myös kvantitatiivisiin mittauksiin perustuvia menetelmiä ja vertailuja, joiden avulla saimme hyvin tietoa kiusaamisen ilmenemisestä päiväkodissa. Vallin (2001, 8) mukaan määrällinen tutkimus pyrkii juuri selvittämään tilastollisilla testeillä tietyn vertailuryhmän välisiä eroja.

Tutkimuksen aineistonkeruu toteutettiin määrällis-laadullisena kyselylomaketutkimuksena, koska halusimme saada tietoa päiväkodin kasvattajien näkemyksistä ja toiminnasta lasten väliseen kiusaamisilmiöön liittyen. Tuomen ja Sarajärven (2009, 72) mukaan haastattelu esimerkiksi kyselylomakkeen avulla onkin aineistonkeruussa järkevää, kun halutaan tietää, kuinka ihminen ajattelee jostakin asiasta tai ilmiöstä, ja miten hän toimii. Tässä tutkimusmenetelmässä on myös olennaista, että kohdehenkilöt tietävät aiheesta ja heillä on siitä kokemusta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85). Kyselylomaketutkimuksessa tutkija ei vaikuta vastauksiin fyysisellä läsnäolollaan ja kaikki kysymykset näyttäytyvät vastaajille samalla tavalla. Vastaajat voivat valita vastaamiseen itselleen sopivan

ajankohdan ja miettiä vastauksiaan rauhassa palaten niihin. (Valli 2010, 107 - 109.)

Päiväkoti on kiireinen työympäristö, jolloin kyselylomakkeen tuoma aikataulullinen joustavuus voi helpottaa aineistonkeruuta. Kyselylomakkeen avulla saamme laajemman aineiston samalla resurssimäärällä kuin esimerkiksi haastatteleamalla kasvattajia henkilökohtaisesti. Kyselylomakkeen etuna on, että se tarjoaa vastaajalle mahdollisuuden tarkistaa ja pohtia vastauksia rauhassa, jolloin vastauksista tulee kattavia ja luotettavia. Kyselylomaketutkimuksen vaarana on, että vastausprosentti jää alhaiseksi. Tutkimuksesta tulee sopia ennalta tutkimukseen osallistuvien kanssa, jolloin myös vastausprosentti on yleensä korkeampi. Toisaalta voi lomakkeiden kysymyksistä syntyä väärinymmärryksiä, joita ei jälkeenpäin voi varmistaa. Tutkija ei voi olla varma, että lomakkeeseen on vastannut tutkimukseen haluttu henkilö. (Valli 2010, 107 - 109.)

Tutkimuksen kyselylomakkeen (liite 1), ja sen kysymykset suunnittelimme tutkimusongelmien ja aikaisemman teoratiedon pohjalta. Kyselylomakkeessa oli sekä valmiit vastausvaihtoehdot sisältäviä kysymyksiä, että avoimia kysymyksiä. Käytimme molempia kysymystyyppejä, sillä halusimme rakentaa kyselylomakkeesta vastaajan näkökulmasta vaihtelevan ja mahdollisimman helpon, mutta kuitenkin sellaisen, jolla saatiin kattavasti tietoa juuri tämän tutkimuksen ongelmiin.

Valmiit vastausvaihtoehdot sisältävien monivalintakysymyksien avulla pyrimme keräämään tietoa pääasiassa kiusaamisen ilmenemistä päiväkodissa. Halusimme tietää, kuinka usein ja millaisissa tilanteissa kiusaamista ilmenee päiväkodissa, sekä kuinka varhaiskasvatusikäiset lapset toisiaan kiusaavat. Näihin asioihin liittyviä kysymysten vastausvaihtoehtoja etsimme ja poimimme aikaisemmista tutkimuksista ja teorioista. Kysyimme monivalintakysymysten avulla myös taustatietoja vastaajista sekä heidän työympäristöstään. Vallin (2010, 125) mukaan valmiita vastausvaihtoehtoja omaavien kysymysten käyttö on ominaista esimerkiksi kartoitettaessa taustatietoja. Kysymyksiä laadittaessa on kuitenkin tärkeää huomioida, että jokaiselle vastaajalle löytyy sopiva vaihtoehto. (Valli 2010, 125 - 126.)

Avoimilla kysymyksillä kartoitimme vastaajien keinoja puuttua ja ehkäistä kiusaamista. Myös nämä kysymykset muodostuivat osittain aikaisempien teorioiden pohjalta. Avointen kysymysten tarkoituksena oli antaa vastaajalle mahdollisuus kertoa mahdollisimman laajasti ja omin sanoin kysytystä aiheesta. Vallin (2010, 126) mukaan avointen kysymysten etuna on, että niillä voidaan kerätä hyvin ideoita ja vastaajan mielipiteet saadaan selkeästi esille. Toisaalta avoimet kysymykset jäävät vastaajalta usein vastaamatta tai niihin vastataan ylimalkaisesti. (Valli 2010, 126.)

5.2 Aineiston kuvaus

Tutkimuksen aineisto hankittiin kyselylomakkeiden avulla, jotka jaettiin Keski-Suomen alueella kaikkiin yhden päivähoitoalueen johtajan alaisuudessa toimiviin päiväkodeihin. Tutkimusotanta mukailee ryväotantaa, jossa Vallin (2010, 116 - 117) mukaan hyödynnetään jo olemassa olevia rakenteita valitsemalla tutkimukseen esimerkiksi yhdestä koulusta kaikki tietyn luokka-asteen oppilaat. Tämä otantamenetelmä on hyvä etenkin, jos tutkijoilla on käytössään pienet ajalliset ja taloudelliset resurssit. (Valli 2010, 116 - 117.)

Vastauksia kyselyihin toivottiin päiväkotien kaikilta kasvatustyöntekijöiltä ammattialasta riippumatta. Kyselyt toimitettiin päiväkodeille henkilökohtaisesti ja työntekijää, jolle kyselyt jätettiin, ohjeistettiin suullisesti niiden täyttämisestä ja palauttamisesta kirjekuoreen suljettuna paperikassiin. Kerroimme myös, milloin tulisimme noutamaan vastaukset ja motivoimme työntekijää kannustamaan työtovereitaan vastaamaan kyselyihin kakkukisan avulla, jossa lupasimme suurimman vastausprosentin saaneelle päiväkodille kakun palkinnoksi. Samat ohjeet ja tutkimuksen esittely oli myös kyselylomakkeiden ensimmäisellä sivulla jokaisen kasvattajan luettavissa.

Vastausprosentiksi kyselyyn saimme 81 %. Tutkimuksen otoskoko oli 26 työntekijää ja vastauksia saimme 21 kappaletta. Vastaajien määrä oli odotettua parempi, ja uskomme, että järjestämämme kakkukisa saattoi edesauttaa hyvän vastausprosentin saavuttamista. Kyselyn vastaajat olivat päiväkodin kasvatus-

työntekijöitä, joista suurin osa oli naisia. Ammatiltaan suurin osa oli lastentarhanopettajia tai lastenhoitajia, mutta myös avustajia ja muita työntekijöitä oli muutama. Työvuodet vastaajilla vaihtelivat aina 0-2 vuodesta yli 11 vuoteen. Noin puolet vastaajista oli työskennellyt päiväkodissa alle 11 ja noin puolet yli 11 vuotta.

5.3 Aineiston analyysi

Koska kyselylomakkeemme sisältää sekä monivalinta- että avokysymyksiä, analysoimme vastauksia sekä määrällisesti että laadullisesti. Ensimmäisenä annoimme jokaiselle vastaajalle vastauslomakkeeseen oman järjestysnumeron, jonka jälkeen lähdimme tarkastelemaan monivalintakysymyksiä tilastollisten menetelmien avulla laskemalla muun muassa tunnuslukuja ja vertailemalla tunnuslukuja ammatti- ja työvuosiryhmien välillä. Monivalintakysymysten analysoinnin jälkeen teemoittelimme avokysymysten vastauksia teoriaohjaavan eli abduktiivisen analyysimenetelmän avulla.

Analysointi alkoi siis laskemalla monivalintakysymyksiä. Kävimme kaikkien vastaajien vastaukset läpi kysymys kerrallaan, ja laskimme yhteen jokaisen vastausvaihtoehdon valinnat. Tämän jälkeen laskimme vastausvaihtoehdoille myös prosenttiosuudet sen mukaan, kuinka moni vastaajista oli valinnut kyseisen vaihtoehdon. Tutkimusongelmiin tähtäävien kysymysten lisäksi laskimme yhteen vastaajien tunnistetieto kysymysten vastaukset ja muodostimme vastaajista tunnistetietojen perusteella vertailujoukkoja. Näitä olivat ammattiryhmät lastentarhanopettaja ja lastenhoitaja sekä työvuodet alle 11 vuotta ja yli 11 vuotta. Lopuksi vertailimme eri vertailuryhmien välisiä eroja monivalintakysymysten vastauksissa. Määrällisistä tutkimustuloksista laadittiin tuloksia kuvaavat diagrammit. Anttilan (1998) mukaan tilastollisen analyysin tavoitteena on nimetä kertomaan numeroin kunkin havaintoyksikön esiintyminen aineistossa, jonka jälkeen havaintoyksiköitä on helppo vertailla. On tärkeää muistaa, että tilastollinen analyysin tuottamat tulokset pyrkivät aineiston kuvailun lisäksi

selittämään myös analysoitua ilmiötä tarkemmin ja sen taustatekijöitä. (Anttila 1998.)

Monivalintakysymysten analysoinnin jälkeen lähdimme teemoittelemaan avokysymysten vastauksia laadullisen tarkastelun mukaisesti. Teemoittelussa käytimme abduktiivista eli teoriaohjaavaa analyysimenetelmää, jossa analyysi tehdään teoreettisiin kytkentöihin tukeutuen, ja analyysissä on tunnistettavissa aikaisemman tiedon vaikutus. Analyysin avulla ei kuitenkaan pyritä testaamaan aikaisempia teorioita eikä se pohjautu suoraan teoriaan vaan aiempien teorioiden avulla pyritään löytämään uusia näkökulmia ja ajatuksia aiheesta. Teoriaohjaavassa analyysimenetelmässä aineistoa lähdetään aluksi tarkastelemaan aineistolähtöisesti eli etsitään vastauksista vastaajien antamia teemoja ja merkityksiä. Tämän jälkeen teemoihin ja merkityksiin yhdistetään analyysia ohjaavaa teoriaa. Aineistolähtöisyys ja valmiit teoriat voivat myös vuorotella tutkijan ajatteluprosessissa. Teoriaohjaava on hyvä menetelmä esimerkiksi ihmisten kokemuksia tutkittaessa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96 - 97; Moilanen & Rähä 2010, 55.)

Avokysymyksiä analysoidessa luimme aluksi vastaukset läpi ja otimme ylös mahdollisia teemoja, joita vastauksista nousi esiin. Tämän jälkeen vastaukset pilkottiin osiin ja lähdettiin järjestelemään paloiteltuja vastauksia uudelleen alustavien teemojen alle. Kun kaikki vastaukset olivat löytäneet paikkansa teemojen alta, otettiin analyysiin mukaan teoriaa. Tarkastelimme löydettyjä teemoja teorian näkökulmasta, jonka jälkeen teemoja ja niihin kuuluvia vastauksia tarkasteltiin uudelleen ja mietittiin, voisiko teemoja vielä yhdistää toisiinsa. Teemoja ja niihin kuuluvia vastauksia luettiin ja järjesteltiin useaan kertaan, ennen kuin päädyttiin lopullisiin teemoihin (taulukko 1). Vastauksista löysimme kuusi teemaa, jotka kaikki sopivat yhden yläteeman alle. Myös kaikille kuudelle väliteemalle löytyi alateemoja.

TAULUKKO 1. Kiusaamiseen puuttumisen keinot teemoiteltuna.

Varhainen puuttuminen	Aikuisen aktiivinen läsnäolo (n = 16)	Aikuisten määrä ja läsnäolo Aikuisen ohjaus Lasten yksilöllinen huomiointi
	Lasten kanssa keskustelu (n = 15)	Kiusaamistilanteessa Lapsiryhmän kanssa
	Oppimisympäristön suunnittelu (n = 12)	Lasten jakaminen ryhmiin Riskitilanteiden ennakointi Ryhmäytyminen ja yhteishenki Fyysinen tila
	Kaveritaitojen opettelu (n = 8)	Toisen kunnioittaminen ja kohtelu Tunnetaidot Ongelmanratkaisutaidot Vuorovaikutustaidot
	Kasvatus ja opetus (n = 6)	Säännöt Rangaistukset
	Vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö (n = 4)	Informointi ja keskustelu

Vastausten teemoittelun lisäksi laskimme, kuinka moni vastaaja mainitsi kunkin teeman vastauksissaan. Vallin (2010, 126) mukaan avokysymyksiä voidaan analysoida myös tilastollisin menetelmin, ja tarkastella esimerkiksi kuinka paljon kutakin teemaa esiintyy. Moilasan ja Rähän (2010) mukaan teemoittelulla tarkoitetaan aineiston pelkistämistä ja olennaisten asioiden etsimistä. Vaarana siinä on kuitenkin ylitulkitseminen eli se, että tutkija näkee vastauksissa jotakin, jota vastauksissa ei todellisuudessa ole. Analyysin luotettavuutta ja uskottavuutta voidaan kuitenkin parantaa, mikäli muista tutkimuksista ja teorioista on löydettävissä vastaavia ilmiöitä ja selityksiä. (Moilanen & Rähä 2010, 55 - 56, 61.)

5.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Ennen tutkimuksen aloitusta tutkimuksen toteuttamiseen kysyttiin suostumus tutkimuspäiväkotien johtajalta. Kun päiväkotien johtaja antoi suostumuksensa, haimme ja saimme luvan myös kaupungin varhaiskasvatuspäälliköltä, jonka alaisuudessa tutkimuspäiväkodit toimivat. Tutkimuksen huomioitiin eettisiä periaatteita monipuolisesti myös muilla tavoin. Pattonin (2002, 408 - 409) mukaan eettisiä periaatteita ovat muun muassa tutkimuksen tarkoituksen selvittäminen, tutkittaville annettujen lupauksen pitäminen ja heihin kohdistuvien riskien arviointi, luottamuksellisuus tutkijan ja tutkittavien välillä, aineiston käsittely sekä tutkijan hyvinvointi ja vaikutus osallistujiin.

Pohdimme tutkimuksen tarkoitusta ja sen hyödyllisyyttä muille kasvattajille, lapsille sekä laajemmin yhteiskunnalle. Myös jokaiselle tutkimukseen vapaaehtoisesti osallistuvalla kerrottiin tarkemmin tutkimuksesta ja sen tavoitteista kyselylomakkeiden alkuun sijoitetulla kirjeellä. Kirjeessä osallistujille luvattiin toimittaa tietoa tutkimuksesta, josta toivomme olevan hyötyä tutkittaville itselleen. Osallistumisesta luvattiin palkita kakulla myös parhaiten vastannut päiväkoti. Kakut toimitimme kahteen yhtä hyvin osallistuneeseen päiväkotiin, ja lähetimme myös tutkimusraportin tutkimuspäiväkoteihin sähköisesti.

Aineiston keruussa pohdimme ja ennaltaehkäisimme myös mahdollisia osallistujille aiheutuvia riskejä, jotka liittyivät lähinnä osallistujien tunnistettavuuteen sekä aineiston käsittelyyn. Tutkimuksen aikana pyrimme pysyttelemään tutkittaville luotettavina ja kerroimme heille tutkimuksesta sekä pidimme antamamme lupaukset. Tutkimusaineisto kerättiin anonyymisti ilman, että edes tutkijat itse tiesivät, keitä kyselyyn vastaajat olivat. Tutkittavien päiväkotien tarkkaa sijaintia ei myöskään kerrottu tutkimusraportissa.

Tutkimusaineiston käsittelyssä olimme tarkkoja, etteivät ulkopuoliset päässeet aineistoon käsiksi edes aineistonkeruuvaiheessa, jolloin kyselyt olivat päiväkodeilla. Tämä tapahtui ohjeistamalla vastaajia sulkemaan vastauksensa yksittäisiin kirjekuoriin ennen palautuspussiin laittamista. Itse säilytimme ai-

neiston ulkopuolisilta suojattuna, eikä aineistoa tai sen osia lähetetty sähköisesti tutkijoiden välillä. Sovimme myös aineiston säilytysajasta ja sen tuhoamisesta.

Tutkijoina mietimme myös omia tutkimukseen mahdollisesti vaikuttavia ennakkokäsityksiä sekä tutkijoiden vaikutusta vastaajiin. Tutkijoiden vaikutus tutkittaviin ja heidän vastauksiinsa minimoitiin keräämällä aineisto kyselylomakkeen avulla ilman, että olimme itse paikalla. Tutkimuksen aikana tutkijat saivat tukea toisistaan ja pystyivät keskenään puhumaan tutkimuksesta salassapitosääntöjä loukkaamatta. Tutkijoilla oli tukena myös tutkimuksen ohjaaja ja seminaariryhmä, joiden kanssa tutkimuksesta voitiin keskustella paljastamatta heille kuitenkaan osallistujien henkilöllisyyttä tai aineistoa.

Tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttivat monet eri tekijät. Koska tutkimuksemme oli sekä määrällinen että laadullinen, tarkastelimme myös luotettavuutta näiden molempien tutkimusmetodologioiden kautta käsitteiden reliabiliteetti ja validiteetin avulla. Vallin (2001, 92) mukaan reliabiliteetilla tarkoitetaan sitä, kuinka luotettavia käytetyillä menetelmillä saadut tutkimustulokset ovat. Validiteetilla puolestaan arvioidaan sitä, kuinka hyvin tutkimuksen tulokset vastaavat tutkittuun ongelmaan. Koska reliabiliteetti ja validiteetti luotettavuuden mittareina on kehitetty pääasiassa määrälliseen tutkimukseen, ei luotettavuuden arviointi laadullisessa tutkimuksessa ole näiden avulla ongelmaton (Tuomi & Sarajärvi 2009, 136, 140). Tämän vuoksi tutkimuksen luotettavuutta tarkasteltiin myös laadulliselle tutkimukselle ominaisen uskottavuuden kautta. Uskottavuutta lisää Tuomen ja Sarajärven (2009, 140) mukaan se, että tutkimusraporttiin on kirjattu selkeästi ja todenmukaisesti kaikki tutkimuksen vaiheet, ja että tutkimuksen kohde ja tarkoitus käyvät tutkimusraportista selkeästi esiin.

Tässä kyselylomaketutkimuksessa luotettavuuteen vaikutti tutkijan läsnäolon puuttuminen aineistonkeruutilanteessa. Emme olleet itse päiväkodeissa keräämässä aineistoa, joten emme voineet todellisuudessa varmuudella tietää, kuka kyselyyn on vastannut, ja olivatko vastaajat miettineet kyselylomakkeiden asioita yksin vai yhdessä työtovereiden kanssa, jolloin myös toisten ajatukset saattoivat vaikuttaa vastauksiin. Motivoimme kasvattajia vastaamaan kyselyihin kakkukisan avulla, jolloin voidaan arvioida myös sitä, oliko tällä vaikutusta

vastauksiin. Oliko esimerkiksi joku vastaajista täyttänyt useita lomakkeita tai pyytänyt tutkimuksen ulkopuolisia vastaamaan kyselyyn, jotta päiväkodilla olisi parempi mahdollisuus voittaa kakku. Vastauksissa ei kuitenkaan näkynyt merkkejä tällaisesta toiminnasta.

Vallin (2010, 107) mukaan tutkijan läsnäolon puuttumiseen liittyvät ongelmat ovat hyvin tyypillisiä kyselylomaketutkimuksen luotettavuuteen vaikuttavia asioita. Toisaalta tutkijan läsnäolon puuttuminen voi myös lisätä luotettavuutta, koska tutkija ei vaikuta vastaajiin ja heidän vastauksiinsa, ja vastaaja on voinut valita itselleen parhaiten sopivan ajan vastata kyselyyn. Tällöin kysymyksiä on aikaa miettiä rauhassa ja niihin voidaan palata vielä jälkepäinkin (Valli 2010, 107 - 109.) Päiväkoti on kiireinen työympäristö, joten etenkin aika-aulun näkökulmasta tutkijan läsnäolon puuttumisen voidaan olettaa lisäävän luotettavuutta tässä tutkimuksessa.

Kyselylomakkeessa luotettavuutta lisää Vallin (2010, 101) mukaan myös se, että kyselylomakkeen avulla koko kerätty aineisto on samassa linjassa keskenään, koska kysymykset ovat kaikille vastaajille samat. Havaitsimme aineistosta kuitenkin joitakin kiusaamisen määritelmän ja kysymysten monitulkintaisuuksia sekä väärinymmärryksiä, jotka ovat Vallin (2010, 107) mukaan tyypillisiä kyselylomakkeen ongelmia. Vaikka kiusaaminen oli määriteltä lomakkeeseen selkeästi, oli vastaaja ilmaissut epäselvyyttä tai erimielisyyttä määrittelyä kohtaan kysymyksessä, jossa käsiteltiin kiusaamisen yleisyyttä. Tämän kysymyksen kohdalla vastaukset olivat hyvin hajanaisia, mistä voidaan olettaa vastaajien ajatelleen kiusaamisen olevan eri asioita, muun muassa lasten välistä pientä kinastelua tai toistuvaa ja tarkoituksellista toisen vahingoittamista.

Kyselylomakkeemme sisälsi taustatietoja kerääviä monivalintakysymyksiä, joista yhteen oli päässyt virhe. Taustatiedoissa vastaajien ikäryhmistä puuttui vaihtoehto 40–50-vuotiaille. Osa vastaajista oli kuitenkin lisännyt uuden, itselleen sopivan vaihtoehdon, ja mikäli tämän ikäisiä oli enemmän, olivat he merkinneet iäkseen todennäköisesti viereisen ikäryhmän. Vallin (2010, 125 - 126) mukaan monivalintakysymysten vaarana ovatkin niiden virheet ja erityisesti se, ettei kysymyksistä ei löydy jokaiselle vastaajalle sopivaa vaihtoehtoa.

Avokysymysten kohdalla luotettavuuteen vaikutti se, että kysymyksiin voitiin vastata monella eri tavalla. Osa vastaajista oli selvästi paneutunut kysymyksiin ja vastannut hyvinkin tarkasti ja yksityiskohtaisesti, kun taas osa avokysymysten vastauksista oli lyhyempiä. Kysymykset itsessään olivat melko laajoja ja niiden pilkkominen pienempiin osiin olisi voinut helpottaa vastaamista ja tuoda monipuolisempia vastauksia. Avokysymysten voidaan kuitenkin ajatella myös parantavan tutkimuksen luotettavuutta, sillä niiden avulla vastaajalla on mahdollisuus tuoda esiin kaikki tieto, mitä he haluavat asiasta kertoa (Valli 2010, 126).

Määrällistä analyysiä tehdessä laskimme useaan kertaan tutkimusten tulokset ja vertasimme jokaisen laskentakerran tuottamia tuloksia toisiinsa. Tällä tavoin pyrimme välttämään virheelliset tulokset. Vallin (2001, 92) mukaan tutkimuksen reliabiliteetin kannalta on tärkeää, että määrällisiä analyysimenetelmiä käytettäessä tulee minimoida virheen mahdollisuus toistamalla laskutoimituksia useita kertoja. Avokysymysten tulkinnassa tutkijalla on paljon vastuuta, koska samat vastaukset voidaan ymmärtää monella eri tavalla. Tutkijan on myös varottava ylitulkitsemaista vastauksia. (Valli 2001, 92.) Tulkintamme sekä määrällisten, että laadullisten kysymysten kohdalla oli kuitenkin samoilla linjoilla aikaisempien teorioiden kanssa, ja tämä lisäsi analyysin luotettavuutta. Tuomen ja Sarajärven (2009, 142) mukaan laadullisen tutkimuksen analyysin luotettavuutta parantaa riittävä analyysiin käytettävä aika, lisäksi analyysin apuna on hyvä käyttää muita asiantuntijoita analyysin arvioinnissa.

Tuloksemme vastasivat tutkimusongelmaan ja -kysymyksiin pääasiassa hyvin. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää päiväkodin kasvattajien käsityksiä kiusaamisen ilmenemisestä ja kerätä keinoja puuttua lasten väliseen kiusaamiseen. Saimme aineistosta kattavasti tutkimusongelmiin vastanneita tuloksia. Vastauksia ei kuitenkaan voida yleistää laajemmin koskemaan muita päiväkoteja, etenkin jos niissä kiusaaminen ei ole painotettuna kuten tutkimuspäiväkodeissämme. Tutkimuksen alussa ja sen aikana kävi ilmi, että tutkimuspäiväkodeissa on käsitelty kiusaamista ja sen ehkäisyä viime aikoina runsaasti ja se on ollut päiväkodin laatutavoitteissa. On todennäköistä, että kiusaamisen

käsittely on vaikuttanut tutkittavien käsityksiin ja kokemuksiin aiheesta. Toisaalta emme tiedä, kuinka kiusaamista on päiväkodeissa käsitelty, ja miten tämä on mahdollisesti vaikuttanut vastaajien käsityksiin ja kiusaamiseen puuttumisen keinoihin. Kiusaamista on saatettu käsitellä esimerkiksi perehtymällä valmiiden teorioiden tarjoamaan tietoon tai vaihtoehtoisesti aihetta on voitu käsitellä kokemuksiin perustuvien ongelmanratkaisumallien kautta. Oli kiusaamisen käsittely millaista vain, voivat tulokset kuitenkin erota suurestikin päiväkodeista, joissa kiusaamista ei ole juurikaan käsitelty.

Vaikka tutkimuksemme oli osittain määrällinen, ei sen tuloksia voida kuitenkaan yleistää laajempaan perusjoukkoon eli muihin päiväkodeihin, eikä se ollut tutkimuksen tarkoituksaan. Tutkimuksen otoskoko oli niin pieni, että tuloksia ei voitu senkään vuoksi yleistää koskemaan päiväkoteja laajemmin, vaikka määrällisessä tutkimuksessa yleistämiseen yleensä pyritään. Pääpaino tutkimuksessa oli myös laadullisessa tutkimuksessa, jonka tarkoituksena ei ole pyrkiä luomaan yleistettävää tietoa, vaan kuvaamaan kiusaamisilmiötä tutkimuspäiväkodeissa mahdollisimman tarkasti. Vaikka tuloksia ei voitu luotettavasti yleistää muihin päiväkodeihin, on kuitenkin tärkeää huomioida, että tuloksemme myötäilivät saman aiheen aiempia tutkimustuloksia sekä voimassa olevia teorioita. Tämä tulosten vastaavuus tuki tutkimuksen luotettavuutta.

6 TULOKSET

Tutkimuksen tulokset jakautuvat kahteen osioon tutkimuskysymysten mukaisesti. Ensimmäisessä osiossa tarkastellaan kasvattajien käsityksiä kiusaamisen ilmenemisestä päiväkodissa monivalintakysymysten tuottamien tulosten avulla. Kiusaamisen ilmenemistä tarkastellaan myös vertailemalla eroja vastaajien ammatin ja työvuosien kautta. Toisessa osiossa esittelemme avointen kysymysten tuottamia tuloksia eli päiväkotihenkilökunnan keinoja kiusaamiseen puuttumiseen. Tulosten mukaan jokainen kasvattaja on havainnut kiusaamista päiväkodissa, vaikka kiusaamisen yleisyys vaihtelee paljon. Kiusaamista havaitaan eniten tilanteissa, joissa aikuinen on passiivisemmassa roolissa, ja lapset kiusaavat toisiaan monella tavalla fyysisten muotojen ollessa yleisimpiä. Tuloksista selviää, että päiväkodin henkilökunnalla on myös paljon erilaisia keinoja puuttua kiusaamiseen, ja he korostavat varhaisen puuttumisen tärkeyttä.

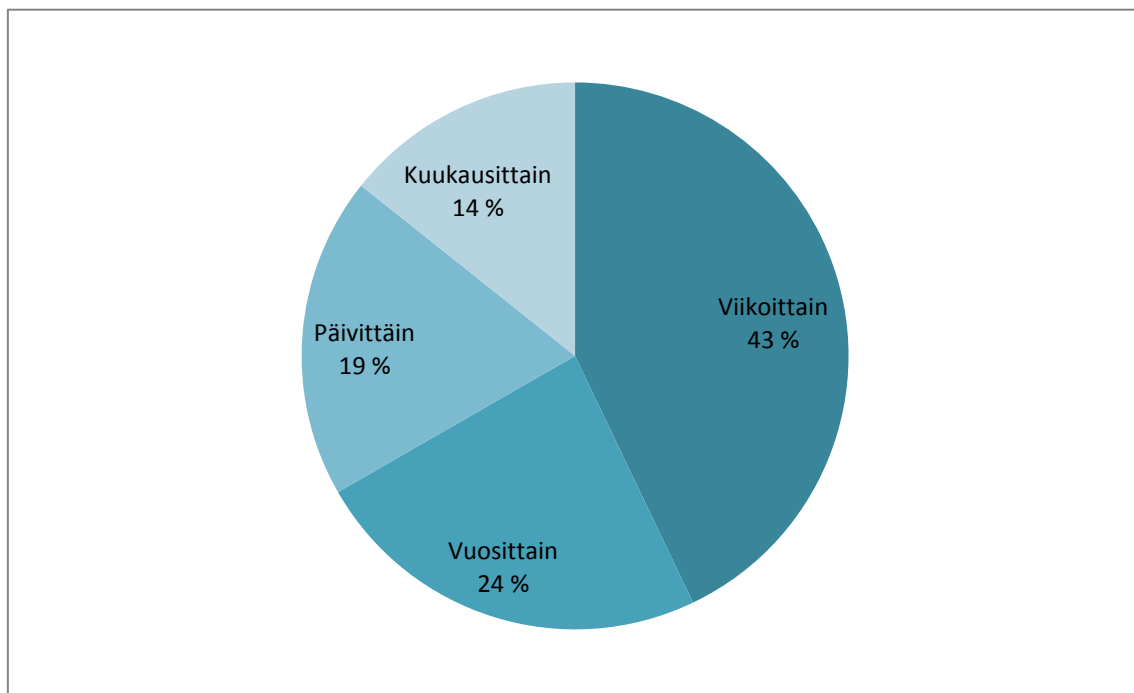
6.1 Kasvattajien käsitykset kiusaamisesta

Kyselylomakkeella haluttiin selvittää, kaipaavatko vastaajat lisätietoa tai yleisiä ohjeita kiusaamiseen ja siihen puuttumiseen. Kysymykseen vastanneiden (n = 20) kokemus lisätiedon tarpeesta jakautui tasan puoliksi vastaajien kesken. Ammattiryhmittäin vastauksia tarkasteltaessa lastentarhanopettajista pieni enemmistö 55 % kaipasi lisätietoa, kun taas lastenhoitajien vastaukset jakautuivat tasan. Työvuosien määrää vertailtaessa alle 11 vuotta työkokemusta omaavista enemmistö eli 60 % kaipasi lisätietoa, yli 11 vuotta työskennelleistä puolestaan vähemmistö eli 40 % kaipasi lisätietoa (taulukko 2). Vastausten mukaan voidaan todeta, että hieman pidempi työkokemus vähentää kiusaamiseen liittyvän lisätiedon tarvetta. Sen sijaan ammattiryhmien välillä ei eroa juurikaan syntynyt.

TAULUKKO 2. Kasvattajien kokema lisätiedon tarve

	Kaikki vastaajat	Lastentarhanopettaja	Lastenhoitaja	Alle 11 vuotta työkokemusta	Yli 11 vuotta työkokemusta
Kyllä kaipaa lisätietoa	50 %	55 %	50 %	60 %	40 %
Ei kaipaa lisätietoa	50 %	45 %	50 %	40 %	60 %

Seuraavaksi selvitettiin, kuinka usein päiväkodissa havaitaan kiusaamista. Vajaa puolet eli 43 % vastaajista oli havainnut kiusaamista päiväkodissa viikoittain. Loput havainnot jakautuivat seuraavasti: vuosittain kiusaamista havaitsi 24 % vastaajista, päivittäin 19 % vastaajista ja kuukausittain 14 % vastaajista. Kaikki vastaajat olivat siis havainneet kiusaamista päiväkodissa, vaikka havaintojen yleisyys vaihtelikin melko suuresti vastaajien välillä (kuvio 1). Selkeä enemmistö oli siis sitä mieltä, että kiusaamista tapahtuu päiväkodissa viikoittain, kun taas loput vastaajista havaitsivat kiusaamista aina vuosittaisista havainnoista päivittäisiin.

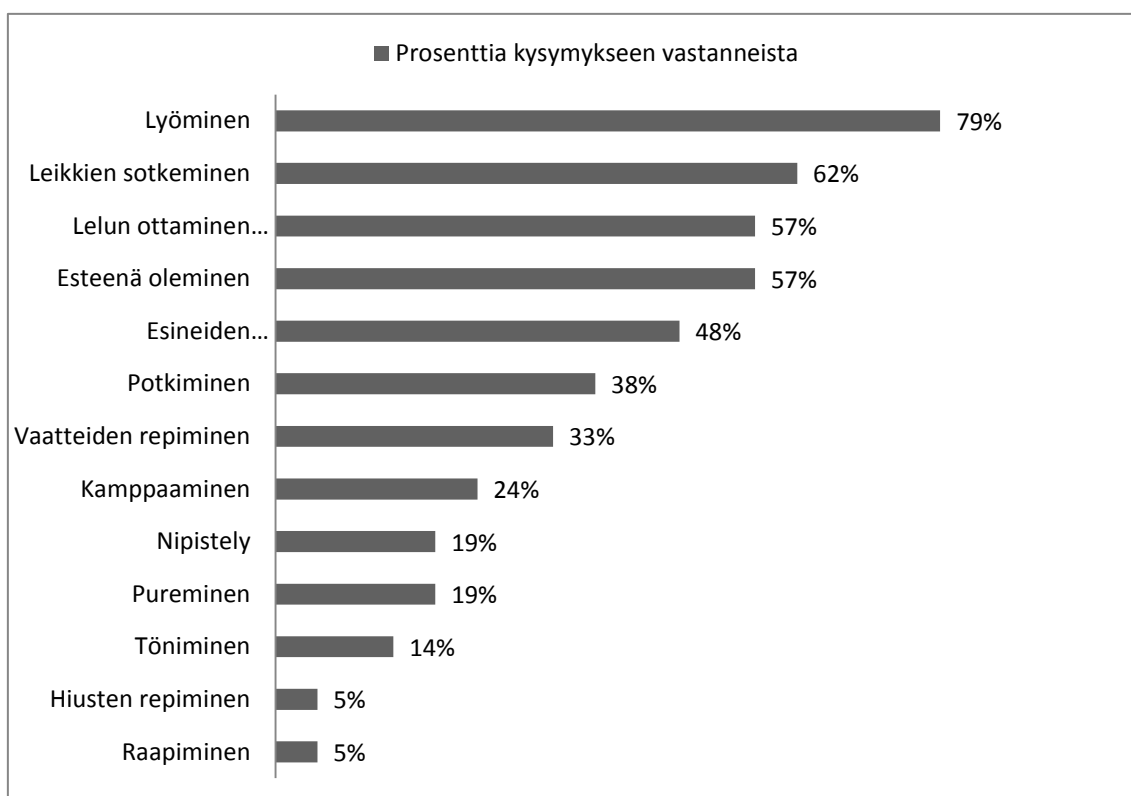
KUVIO 1. Kuinka usein kiusaamista havaitaan (n = 21)

Vastaajia pyydettiin valitsemaan annetuista vaihtoehtoista tilanteet, joissa he ovat havainneet kiusaamista. Kaikki vastanneet (n = 21) olivat havainneet kiusaamista vapaan leikin tilanteissa. Lähes kaikki vastaajista havaitsivat kiusaamista myös ulkoilussa. Lisäksi kiusaamista oli havaittu runsaasti myös siirtymätilanteissa ja hieman ruokailutilanteissa. Sen sijaan ohjatuissa tilanteissa ja lepopohdella kiusaamista ei ollut havaittu lainkaan. Tulosten mukaan kiusaamista esiintyy enemmän siis tilanteissa, joissa aikuinen on passiivisemmassa roolissa ja vähemmän sellaisissa tilanteissa, joissa aikuinen on aktiivisemmin lasten kanssa. Ammattiryhmien välisiä eroja vertailtaessa voidaan havaita, että ulkoilussa lastenhoitajat olivat havainneet kiusaamista enemmän kuin lastentarhanopettajat. Siirtymätilanteita tarkasteltaessa taas lastentarhanopettajat olivat havainneet lastenhoitajia enemmän kiusaamista. Työvuosien perusteella kiusaamistilanteissa ei ollut eroja.

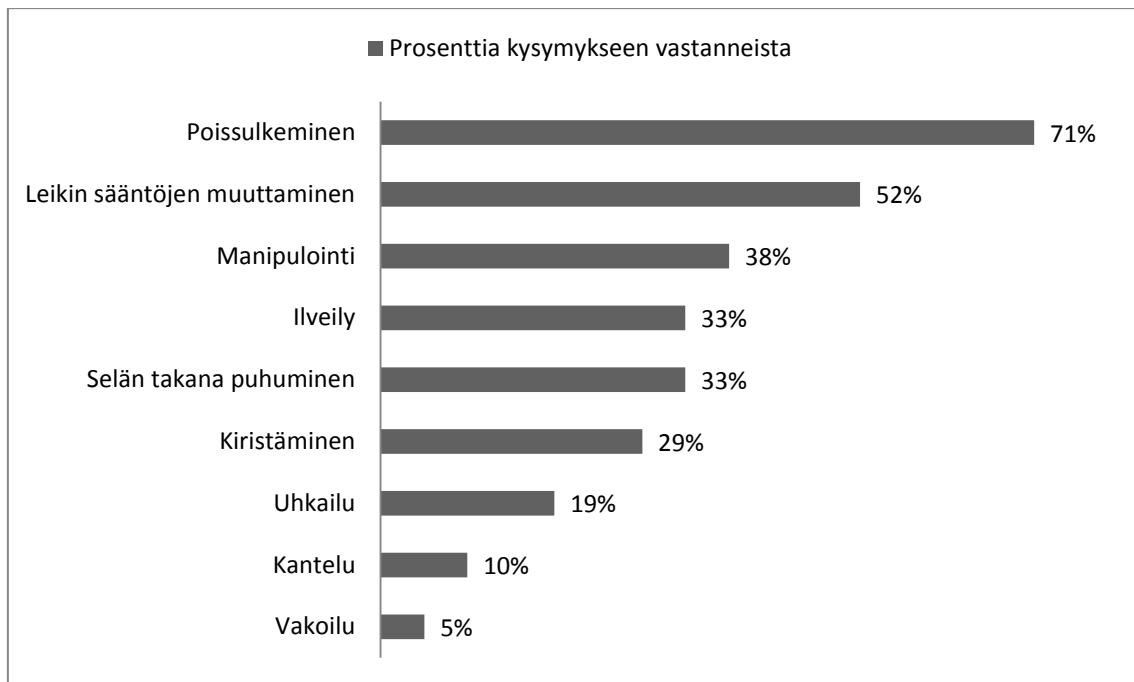
Vastaajia pyydettiin merkitsemään valmiiksi laaditusta kiusaamisen eri muotoja sisältävästä listasta ne muodot, joita hän oli havainnut päiväkodissa. Kaikki tutkimukseen osallistuneet (n = 21) vastasivat kysymykseen. Vaihtoehdot oli jaettu fyysisiin (kuvio 2), psyykkisiin (kuvio 3) ja sanallisiin (kuvio 4) kiusaamisen muotoihin. Merkintöjä kertyi kaikkiin kolmeen kategoriaan ja myös jokainen yksittäinen kiusaamisen muoto keräsi merkintöjä. Eniten merkintöjä kertyi fyysisen kiusaamisen kategoriaan, joka keräsi 47 % merkinnöistä. Toiseksi eniten eli 28 % merkinnöistä keräsi psyykkisen kiusaamisen kategoria. Sanallisen kiusaamisen kategoria keräsi hieman vähemmän eli 25 % merkinnöistä. Fyysistä kiusaamista havaittiin siis selvästi enemmän kuin psyykkistä ja sanallista kiusaamista. Kiusaamista esiintyi kuitenkin monin eri tavoin kaikkien kategorioiden sisällä.

Vastaajien keskuudessa yksittäisistä kiusaamisen muodoista merkittiin useimmin lyöminen, jonka valitsi 79 % kysymykseen vastanneista. Muita yleisimpiä kiusaamisen muotoja olivat poissulkeminen, leikin sotkeminen, lelun ottaminen kädestä ja esteenä oleminen. Huomionarvoista on, että vastaajat lisäsivät listaan myös omia kiusaamisen muotoja, joita ei valmiissa listassa ollut

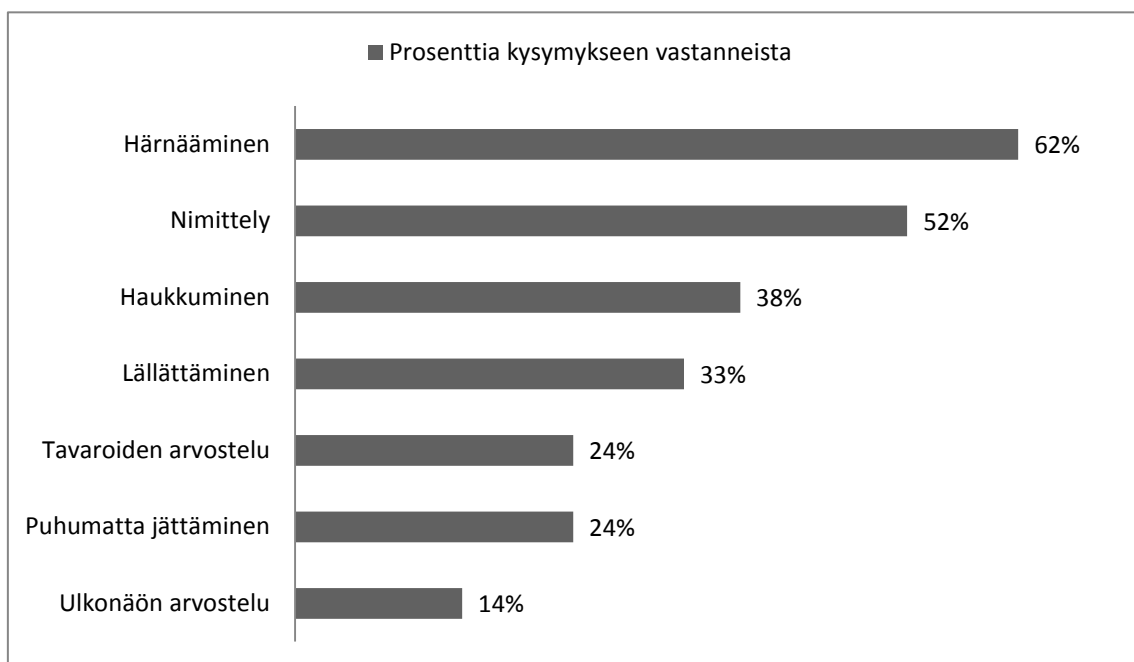
valittavana. Näitä olivat pureminen, töniminen, kantelu, repiminen, raapiminen ja vakoilu. Edellä mainittuja vastaajien itse lisäämiä kiusaamisen muotoja oli vastauksissa yksittäin, mutta osan näistä oli lisännyt useampi vastaaja. Voidaan todeta, että kasvattajien mukaan lyöminen on yleisin kiusaamisen muoto päiväkodissa mutta tulokset myös osoittavat, että kiusaamista ilmenee päiväkodissa kuitenkin hyvin monessa eri muodossa.

KUVIO 2. Fyysisen kiusaamisen ilmeneminen (n = 21)

KUVIO 3. Psykkisen kiusaamisen ilmeneminen (n = 21)

KUVIO 4. Sanallisen kiusaamisen ilmeneminen (n = 21)

Vertailtaessa kiusaamisen muotojen jakautumista lastentarhanopettajien ja lastenhoitajien välillä, jakoutuivat vastaukset kaikkien vastaajien tuloksia noudattaen. Sekä lastentarhanopettajilla että lastenhoitajilla fyysinen kiusaaminen keräsi noin puolet vastauksista, ja oli näin ollen eniten mainittu kiusaamisen muoto. Lastenhoitajien vastauksissa psyykinen kiusaaminen oli hieman yleisem-

pää kuin sanallinen kiusaaminen, sillä psyykkinen kiusaaminen keräsi 28 % vastauksista ja sanallinen kiusaaminen 21 % vastauksista. Lastentarhanopettajien vastauksissa sanallinen ja psyykkinen kiusaaminen keräsivät molemmat neljänneksen vastauksista. Tulosten perusteella havaitaan, että ammattiryhmien välillä ei ole juurikaan eroa kiusaamisen muotoihin liittyvissä havainnoissa. Ainoastaan lastentarhanopettajien mukaan sanallista kiusaamista esiintyi psyykkisen kiusaamisen kanssa yhtä paljon, kun taas lastenhoitajien ja kaikkien vastaajien mukaan psyykkinen kiusaaminen oli varhaiskasvatusikäisillä hie-man yleisempää kuin sanallinen.

Vertailimme myös alle 11 vuotta ja yli 11 vuotta työskennelleiden vastaajien vastauksia kiusaamisen muotoja koskevassa kysymyksessä. Molemmissa työvuosiryhmissä fyysinen kiusaaminen osoittautui jälleen yleisimmäksi, ja psyykkinen kiusaaminen toiseksi yleisimmäksi kategoriaksi. Huomionarvoista kuitenkin on, että alle 11 vuotta työskennelleiden ryhmässä, psyykkinen kiusaaminen keräsi lähes saman verran merkintöjä kuin fyysinen kiusaaminen. Lyhyemmän aikaa työskennelleillä havainnot psyykkisestä kiusaamisesta olivat siis lähes yhtä yleisiä fyysisen kiusaamisen havaintoihin nähden. Yli 11 vuotta työskennelleiden ryhmässä psyykkistä kiusaamista koskevien merkintöjen määrät jäivät puolestaan noin viidennekseen merkinnöistä eli he havaitsivat vähemmän psyykkistä kiusaamista.

Sanallinen kiusaaminen oli sekä alle että yli 11 vuotta työskennelleiden mukaan selvästi vähiten merkintöjä kerännyt kategoria, sillä molemmissa työvuosiryhmissä merkintöjen määrät jäivät noin viidennekseen. Voidaan siis todeta, että vähemmän aikaa työskennelleet havaitsivat psyykkistä kiusaamista reilusti enemmän kuin pidemmän aikaa työskennelleet. On kuitenkin tärkeä huomata, että fyysistä ja sanallista kiusaamista tarkasteltaessa ryhmien havainnot eivät eronneet toisistaan.

6.2 Kasvattajien keinot puuttua kiusaamiseen

Kyselylomakkeen avointen kysymysten avulla selvitimme, kuinka lasten väliseen kiusaamiseen puututaan päiväkodissa. Näihin kysymyksiin vastatessa suuri osa kasvattajista oli kuitenkin halunnut tuoda esiin ja korostaa myös sitä, milloin kiusaamiseen puututaan tai tulisi puuttua. Kiusaamisen varhaisesta puuttumisesta syntyikin vastausten perusteella yläteema kaikille kiusaamiseen puuttumisen konkreettisille keinoille, jotka kertovat miten kiusaamiseen puututaan. Keinot jakaantuivat kuuteen teemaan, joita ovat aikuisen aktiivinen läsnäolo, lasten kanssa keskustelu, oppimisympäristön suunnittelu, kaveritaitojen opettelu, kasvatusta ja opetus sekä vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö. Jokainen näistä teemoista jakaantui vielä alateemoihin.

Varhainen puuttuminen ja sen tärkeys esiintyi siis lähes kaikilla kasvattajilla kyselylomakkeen vastauksissa. Osa oli jopa korostanut tätä mainitsemalla sen useaan kertaan omista vastauksistaan. Päiväkodin työntekijöiden mukaan lasten väliseen kiusaamiseen tulisi puuttua aina ja heti kun kiusaamistilanne havaitaan, ja mahdollisesti jo ennaltaehkäisevästi ennen kuin itse kiusaamista pääsisi syntymään.

Varhainen puuttuminen ja ennaltaehkäisy on erittäin tärkeää että kiusaamista ei pääse syntyään. Härnäämiseen, ärsyttämiseen jne. tapauksiin puututaan aina. Jottei asiat etene kiusaamiseen asti. V15

Kiusaamistilanteisiin puututaan vastaajien mukaan esimerkiksi pysäyttämällä tilanne ja käsittelemällä sitä. Kiusaamistilanteisiin puuttumisessa on myös tärkeää huomioida tilannekohtaisuus sekä varoa leimaamasta ketään kiusaajaksi.

Aikuisen aktiivinen läsnäolo nousi vastaajien keskuudessa yleisimmäksi teemaksi. Teemaan liittyvät maininnat jaettiin alateemoihin, joita ovat aikuisten määrä ja läsnäolo, aikuisen ohjaus sekä lapsen yksilöllinen huomiointi. Vastaajien mukaan kiusaamiseen puuttumisessa on tärkeää, että aikuisia on paikalla riittävästi lapsiin nähden, ja että he ovat läsnä lasten seurassa. Aikuisen tulisi myös pyrkiä ennakoimaan tilanteita jatkuvasti.

Yritän olla silmänä mahdollisimman paljon ja olla ”askeleen edellä” koko ajan lähinnä lasten ajatusten edellä. V8

Aikuisen läsnäolon keinoiksi vastaajat mainitsivat esimerkiksi pienryhmätöinnin, jolla saadaan vastaajien mukaan enemmän aikaa ja huomiota yksittäisille lapsille. Myös lasten havainnoinnin ja leikeissä mukana olon avulla aikuinen pystyy paremmin olemaan läsnä lasten kanssa.

Kiusaamisen näkökulmasta myös aikuisen ohjaamaa toimintaa tulisi päiväkodissa olla riittävästi. Vastaajien mukaan lapsia voidaan ohjata oikeanlaiseen toimintaan vapaankin leikin tilanteissa, esimerkiksi jos lapsi ei itse keksi tekemistä tai hänen valitsema leikki ei vaikuta sopivalta. Lapsia voidaan ohjata ja innostaa leikkeihin myös lasten kanssa, joita he eivät välttämättä itse valitsisi leikkikaverikseen. Lapsen yksilöllisen huomion avulla pyritään tyydyttämään lapsen tarpeita monipuolisesti ja lisäämään näin lapsen hyvinvointia. Vastaajat perustelevat yksilöllisen huomioon tärkeyden kiusaamisen ehkäisyssä sillä, että heidän mukaansa lapsella ei ole tarvetta kiusata, kun hän voi hyvin. Yksilöllistä huomiota voidaan toteuttaa esimerkiksi sylittelemällä ja hellimällä lapsia.

Toiseksi yleisimmäksi kiusaamisen puuttumisen keinoksi nousi vastauksien mukaan *lasten kanssa keskustelu*, jonka toi esiin kolme neljästä vastaajasta. Lasten kanssa voidaan keskustella joko itse kiusaamistilanteessa asianomaisten kanssa tai yleisesti koko lapsiryhmän kanssa. Itse kiusaamistilanteessa siihen osallistuvien lasten kanssa voidaan keskustella yhdessä ja erikseen aikuisen johdolla ja tärkeää on, että jokaista osapuolta kuullaan tilanteesta. Yhdessä voidaan myös miettiä, mikä meni pieleen ja miksi, ja kuinka tilanne voidaan ratkaista. Keskustelun lopuksi on hyvä sopia ja pyytää anteeksi tilanteen mukaan sekä varmistaa, että sopiminen on riittävä kaikille osapuolille.

Koko lapsiryhmän kanssa yhdessä voidaan keskustella kiusaamisesta ja kaveruudesta yleisesti.

Mietitään lapsiryhmän kanssa – millainen on kiva kaveri ja millainen taas ei. Kannustetaan ottamaan kaikki mukaan leikkiin. V16

Keskustelun aiheina voi olla myös toisen kohtelu, tunteet sekä aikaisemmat ryhmässä tapahtuneet kiusaamistilanteet. Vastaajien mukaan keskusteluissa voi

käyttää myös ymmärrystä helpottavia apukeinoja esimerkiksi sanallistamista, tussitaulua, ilmekuvia, sarjakuvittamista tai piirtämistä.

Oppimisympäristön suunnitteluun liittyviä kiusaamiseen puuttumisen keinoja mainitsi noin puolet vastaajista. Mainittuja keinoja olivat lasten jakaminen ryhmiin, riskitilanteiden ennakointi, ryhmäytyminen ja yhteishenki sekä fyysinen tila. Monet vastaajista kertovat jakavansa lapsia pienempiin ryhmiin, jolloin lapset voidaan erottaa eri ryhmiin ja tiloihin. Näin voidaan myös erottaa aikaisemmin kiusaamistilanteissa olleet lapset ja pitää tiettyjä lapsia paremmin aikuisen valvonnassa. Ryhmäjakoja myös vaihdellaan, jotta myös kaverit vaihtuvat välillä. Ryhmäjakoja voidaan tehdä esimerkiksi aikuisen harkinnan mukaan mutta myös arpomalla. Kasvattajat pyrkivät oppimisympäristön suunnittelulla myös ennakoimaan kiusaamisen riskitilanteita

Ennaltaehkäisemällä = Kuka leikkii missä, kuka ns. aikuisen silmän alla vaihdetaan ryhmäjakoja jotta kaverit vaihtuu. V3

Ennaltaehkäisyä voidaan tehdä välttämään esimerkiksi jonottamista, jossa on vastaajien aiempien kokemusten mukaan esiintynyt kiusaamista. Vastaajat puuttuvat kiusaamiseen myös parantamalla ryhmähenkeä ja erilaisuuden sietoa sekä järjestämällä kaikille riittävästi fyysistä tilaa ja leikkirauhaa.

Vastaajista vajaa puolet toivat esille *kaveritaitojen opettelu* kiusaamiseen puuttumisen keinona. Kaveritaitoja ovat vastaajien mukaan toisen kunnioittaminen ja kohtelu, tunnetaidot, ongelmanratkaisutaidot sekä vuorovaikutustaidot. Toisen kunnioittamista ja kohtelua, joihin liittyy myös suvaitsevaisuuden ja toisen reviirin oppiminen sekä toisen kuunteleminen, voidaan vastaajien mukaan opetella esimerkiksi yhdessä pohtien ja harjoitellen.

Kunnioittava kävtös kaikkia kanssakulkijoihin kohtaan on hyvä ohjenuora. "Haluaisinko minä, että minua kohdeltaisiin noin?" V4

Myös tunnetaitoja voidaan harjoitella keskustelemalla tunteista mutta myös sanoittamalla niitä ja käymällä läpi eri tilanteisiin liittyviä tunteita. Ongelmaratkaisutaitojen avulla lapsia opetetaan ratkaisemaan ristiriitatilanteita itse, aluksi aikuisen avustuksella mutta pikkuhiljaa aikuisen siirtyessä sivummalle.

Vuorovaikutustaitojen harjoittelulla pyritään opastamaan lapsia kohti parempaa vuorovaikutusta muiden lasten kanssa.

Teema *kasvatus ja opetus* sisältää sääntöjä sekä rangaistuksia, ja näitä keinoja mainitsi vajaa kolmasosa vastaajista. Vastaajien mukaan kiusaamiseen puuttumisessa on tärkeää, että lapsiryhmällä on yhteiset säännöt.

Ryhmässä pitää olla myös selkeät pelisäännöt. Ketään ei saa koskaan, eikä missään tapauksessa satuttaa. V13

Sääntöjä voidaan sopia yhdessä lasten kanssa, mutta myös aikuinen voi kieltää kiusaamisen ja toisen vahingoittamisen. Rangaistuksena kiusaamisesta lapsi voidaan myös tarvittaessa poistaa tilanteesta jatkamaan leikkiä toiseen paikkaan tai siirtää esimerkiksi miettimispenkille pohtimaan käytöstään aikuisen kanssa. Muutama vastaajaa mainitsi kiusaamiseen puuttumisen keinoksi myös *yhteistyön lasten vanhempien kanssa*. Tässä teemassa vastaajat kertoivat, että vanhemmille kerrotaan lapsen kiusaamistilanteesta sekä keskustellaan asiasta heidän kanssaan.

7 POHDINTA

Puolet päiväkodin kasvatushenkilökunnasta kokee kaipaavansa lasten välisestä kiusaamisesta ja siihen puuttumisesta lisätietoa. Tulos on mielenkiintoinen, sillä tutkimukseen osallistuneissa päiväkodeissa kiusaaminen ja siihen puuttuminen on yksiköiden laatutavoitteissa. Voidaan olettaa, että aihetta on pohdittu ja käsitelty paljon työyhteisössä. Tästä huolimatta puolet työntekijöistä ei koe omaavansa tarpeeksi tietoa pienten lasten välisestä kiusaamisesta, ja on mielenkiintoista pohtia, mistä tämä voisi johtua.

Kiusaaminen on aiheena hyvin haasteellinen ja laaja, eikä siihen puuttumiseksi ole olemassa vain yhtä selkeää ja oikeaa tapaa. Työntekijät saattavat kaivata konkreettisia nimenomaan kiusaamisen puuttumiseen kohdistuvia keinoja, jolloin heidän voi olla vaikea tunnistaa arjen pedagogiikan merkitys kiusaamisen vähentämisessä. Voidaan myös miettiä, kokevatko työntekijät tarvitsevänsä keinojen sijaan enemmän tukea ja rohkeutta kiusaamiseen puuttumiseen vai onko kyse todella tiedon puutteesta. Tuloksista kävi ilmi, että pidempi työkokemus vähentää lisätiedon tarvetta. Voidaan ajatella, että pidempi työkokemus tuo rohkeutta ja varmuutta toimintaan myös kiusaamistilanteissa, jolloin he eivät kaipaa lisätietoa. Lisätiedon tarvetta voi myös selittää kasvattajien ajatus kiusaamiseen puuttumisen tärkeydestä jolloin ajatellaan, että kiusaamiseen liittyvä lisätieto ei ole koskaan pahitteeksi.

Päiväkodissa jokainen kasvattaja on havainnut lasten välillä kiusaamista. Voidaan todeta, että kiusaaminen on päiväkodissa yleinen ongelma. Samaa mieltä on myös pienten lasten kiusaamisen yleisyyttä tutkinut Perren (2000, 139), joka toteaa kiusaamisen olevan päiväkotiympäristössä varteenotettava ongelmana ja osa päiväkodin arkea. Tutkimuksessamme kiusaamisen havainnot jakautuivat kuitenkin laajasti, sillä toiset havaitsivat kiusaamista vain vuosittain kun taas toiset havaitsivat sitä jopa päivittäin. Vastausten laajan jakautumisen voidaan ajatella johtuvan siitä, että kiusaamisen määritelmä on viime

kädessä jokaisen ihmisen henkilökohtainen näkemys. Näin ollen myös tilanteiden tulkinnat vaihtelevat. Esimerkiksi vastaaja, joka on havainnut kiusaamista vuosittain voi ajatella kiusaamisen olevan vain sellaista toiseen kohdistuvaa negatiivista toimintaa, joka on tahallista ja toistuvaa. Vastaavasti päivittäin kiusaamista havainnut kasvattaja voi ajatella kiusaamiseksi kaikki pienet yksittäiset loukkaukset. Tässä näkyy juuri kiusaamisen määrittelyn hankaluus pienillä lapsilla, jota myös Repo (2013, 35) painottaa.

Tutkimuksemme mukaan kiusaaminen tapahtuu yleisimmin tilanteissa, joissa aikuinen on vähemmän aktiivisessa roolissa, esimerkiksi vapaan leikin aikana. Myös Repo (2013, 177) ja Pörhölä (2008, 94) ovat tutkimuksissaan osoittaneet, että vapaassa leikissä lapset ovat usein aikuisen ohjaaman toiminnan ulkopuolella, jolloin he toimivat yhdessä vertaistensa kanssa ja harjoittelevat vertaissuhdetaitoja. Tällöin syntyy helposti konflikteja ja kiusaamistilanteita (Repo 2013, 177; Pörhölä 2008, 94).

Vastausten mukaan kukaan kasvattaja ei ollut havainnut kiusaamista tilanteissa, joissa aikuinen on aktiivisesti mukana tai ohjaamassa. Voidaan pohdita, eikö kiusaamista todella ole lainkaan päiväkodin ohjatuissa tilanteissa vai voisiko kyse olla siitä, ettei lasten negatiivista toimintaa mielletä kiusaamiseksi ohjattujen hetkien aikana. Kasvattajan saattaa olla myös hankalampi havaita ja myöntää kiusaaminen, kun hän on itse tilanteessa läsnä. Omien kokemusten perusteella voimme sanoa, että myös ohjatuissa tilanteissa kiusaamista ja toista loukkaavaa käytöstä voi esiintyä. Kiusaamisen huomaaminen voi olla kuitenkin hankalaa etenkin, jos itse ohjaa toimintaa. Tällöin osa kasvattajan huomiosta menee pakostakin tilanteen ohjaamiseen ja koko lapsiryhmään, jolloin jokaisen yksittäisen lapsen toimintaa on hankalampi havaita.

Lastenhoitajat havaitsivat kiusaamista enemmän ulkoilussa kuin lastentarhanopettajat. Lastentarhanopettajat havaitsivat puolestaan lastenhoitajia enemmän kiusaamista siirtymätilanteissa. Ammattiryhmien välisiä eroja kiusaamisen ilmenemisessä voidaan selittää ammattien välisillä erilaisilla työtehtävillä. Lastenhoitaja saattaa esimerkiksi viettää enemmän aikaa lasten kanssa ulkoilussa sillä aikaa kun lastentarhanopettaja suunnittelee, valmistele tai ve-

tää ohjattua toimintaa sisällä. Siirtymätilanteissa syntyvä ero voi taas johtua siitä, että lastenhoitaja saattaa tilanteessa keskittyä enemmän yksittäisen lapsen auttamiseen tai esimerkiksi vaatehuoltoon, kun taas opettajan rooli tilanteessa saattaa olla ohjata koko lapsiryhmää. Tällaisessa tilanteessa opettajalla on lastenhoitajaan nähden otollisempi tilaisuus havaita mahdollisia kiusaamistilanteita.

Pienillä lapsilla fyysinen kiusaaminen on tutkimuksemme mukaan yleisintä. Tätä voi selittää se, että pienille lapsille on ominaista toimia fyysisesti kaikissa tilanteissa, myös kiusaamisessa. Alle kouluikäisillä lapsilla kieli ja kognitiiviset taidot ovat vasta kehittyvässä, jolloin sanallinen ja psyykinen kiusaaminen on hankalampaa. Voidaan myös ajatella, että fyysisen kiusaamisen havaitseminen on kasvattajalle varmasti helpompaa kuin psyykkisen ja sanallisen kiusaamisen. Fyysinen kiusaaminen on helppo nähdä, kun taas sanallisen kiusaamisen voidaan olettaa tapahtuvan aikuiselta piilossa ja poissa kasvattajan kuuloetäisyydeltä. Tämän vuoksi sanallisen kiusaamisen havaitseminen voi vaatia kasvattajalta erityistä herkkyyttä ja läsnäoloa, jonka toteuttaminen saattaa olla kiireisessä lapsiryhmässä ongelmallista.

Kaikista kiusaamisen kategorioista löytyi kuitenkin useita muotoja, joita päiväkotikäiset käyttävät kiusaamiseen. Yleisin kaikista muodoista oli fyysinen lyöminen. Revon (2013, 75) tutkimuksessa yleisimmäksi fyysisen kiusaamisen muodoksi osoittautui puolestaan töniminen. Tässä tutkimuksessa töniminen ei kuulunut kyselylomakkeessa valmiiksi annettuun listaukseen, jonka vuoksi sitä ei välttämättä osattu mainita niin paljon kuin sitä ehkä todellisuudessa tapahtuu. Töniminen keräsi kuitenkin muutamia mainintoja, sillä vastaajat lisäsivät sen itse vaihtoehtoihin. Todennäköisesti töniminen olisi voinut kerätä enemmän mainintoja myös tässä tutkimuksessa, jos se olisi annettu vastaajille valmiina vaihtoehtona.

Revon (2013, 75) tutkimuksessa kaikista yleisimmäksi pienten lasten kiusaamisen tavaksi osoittautui psyykinen leikistä poissulkeminen, joka tässä tutkimuksessa oli lyömisen jälkeen yleisin yksittäinen kiusaamisen muoto. Poissulkemisen yleisyyttä voidaan selittää sillä, että leikki on lapselle tärkeä

tapa toimia ja käsitellä asioita. Lapset myös pyrkivät suojaamaan omaa leikkiään sulkemalla pois leikkiä häiritsevät tekijät kuten ylimääräiset leikkikaverit. Repo (2013, 75) nostaa tutkimuksestaan merkittäviksi pienten lasten kiusaamisen muodoiksi myös uhkailun, manipuloinnin ja kiristyksen. Myös tässä tutkimuksessa kyseiset muodot keräsivät mainintoja, mutta ne eivät erottuneet joukosta merkittävästi.

Kiusaamisen kategorioiden yleisyydestä löytyi tässä tutkimuksessa pieniä eroja ammattien ja työvuosien suhteen. Fyysinen kiusaaminen oli ammatista ja työvuosista riippumatta aina yleisin kiusaamisen tapa. Lastentarhanopettajien mukaan sanallista ja psyykkistä kiusaamista esiintyi toisiinsa nähden lapsilla lähes yhtä paljon. Tätä voi selittää osittain se, että tämän tyyppinen kiusaaminen on yleisempää isommilla päiväkotilapsilla, ja isompien lasten ryhmässä on usein enemmän lastentarhanopettajia kuin pienempien lasten päiväkotiryhmässä, etenkin tutkimusalueen päiväkodeissa.

Vähemmän aikaa työskennelleet kasvattajat havaitsivat psyykkistä kiusaamista suhteessa enemmän kuin pidemmän aikaa työskennelleen kasvattajat, ja psyykkisen kiusaamisen muodot nousivat lähes yhtä yleiseksi kuin yleisimmät fyysiset muodot. Voidaan pohtia, johtuisiko tämä siitä, että vähemmän aikaa työskennelleet työntekijät olisivat yleisesti herkempiä havaitsemaan kaikki lasten väliset konfliktit. Pidemmän aikaa työskennelleet eivät puolestaan kiinnittä välttämättä huomioita lasten pienempiin konflikteihin.

Tutkimuksen avulla todettiin, että kasvattajat pitävät varhaista kiusaamiseen puuttumista tärkeänä, ja että heillä on paljon erilaisia keinoja puuttua kiusaamiseen päiväkodissa. Kasvattajien mainitsemat keinot myötäilevät myös hyvin olemassa olevia teorioita. Voidaan miettiä, ovatko vastaajat käyneet teorioita ja niiden mukaista kiusaamiseen puuttumista paljon läpi työyhteisöissään, heillä kun kiusaaminen on painopisteenä päiväkodeissa. Tulivat keinot mistä tahansa, voidaan kuitenkin todeta, että työntekijät tietävät hyvin paljon kiusaamiseen puuttumisesta. Keinojen myötä heillä on myös hyvät valmiudet ehkäistä kiusaamista päiväkodeissaan. Emme kuitenkaan voi tietää varmasti, toimivatko he käytännössä tietojensa pohjalta.

Nykyisin lapsen osallisuutta ja aktiivista toimijuutta korostetaan paljon lastentarhanopettajakoulutuksessa. Oli hienoa huomata, että osallisuus ja lasten rooli huomioitiin hyvin myös kiusaamiseen puuttumisen keinoissa. Tästä kertoo esimerkiksi se, että lapsen kanssa keskustelu nousi vastaajien keskuudessa toiseksi yleisimmäksi teemaksi. Kasvattajat pitivät myös tärkeänä sitä, että lapsiryhmän säännöt laaditaan yhdessä lasten kanssa.

Tässä tutkimuksessa kiusaamisen puuttumisen keinoissa ei tullut esiin kasvattajan oma toiminta eikä positiivinen opetus, jotka ovat aikaisempien teorioiden mukaan tärkeitä asioita kiusaamiseen puuttumisessa. Kasvattajan toiminnassa painotettiin esimerkiksi kasvattajan asenteita ja varmuutta omasta osaamisesta kiusaamiseen liittyen, sekä hänen oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoa lapsia kohtaan. (Alsaker & Valkanover 2012, 17 - 22; Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 10; Macintyre 2012, 10 - 11, 28; Repo 2013, 107 - 109, 121.)

Vastauksia tarkasteltaessa oli mielenkiintoista huomata, että suurin osa kasvattajien mainitsemista puuttumisen keinoista pyrkii ulkoisesti rajoittamaan, estämään ja vähentämään kiusaamista lapsiryhmässä. Sen sijaan vastaajat eivät mainitse vastauksissaan puuttumisen keinoiksi omasta toiminnasta tai asenteista lähteviä puuttumisen keinoja. Voidaan pohtia, eivätkö työntekijät koe oman toiminnan merkitystä kiusaamiseen puuttumisessa tärkeänä, vai onko heistä tuntunut vaikealta pohtia oman osallisuuden merkitystä vastauksissaan. Vastaaja saattaa myös mielellään ajatella lapsiryhmässä tapahtuvan kiusaamisen johtuvan ulkoisista tekijöistä, ja oman toiminnan merkityksen tunnustaminen saattaa tuntua häpeälliseltä.

Kasvattajat mainitsivat muutamia kertoja erilaiset rangaistukset kiusaamiseen puuttumisen keinoina. Huomionarvoista on kuitenkin se, että negatiivisten keinojen lisäksi vastaajat eivät maininneet kertaakaan positiivista opettamista puuttumisen keinona. Positiivisen opettamisen keinoja, joita olisi teorioiden mukaan suositeltavaa käyttää rangaistusten sijaan, ovat muun muassa erilaiset palkkiot ja lapsen ohjaaminen oikeaan toimintatapaan kiusaamisen sijaan (Alsaker & Valkanover 2012, 21 - 22; Macintyre 2012, 10 - 11). Voidaan pohtia, jätävätkö positiiviset keinot mainitsematta, koska työntekijät pitävät niitä itsestään-

selvyytenä, sillä varhaiskasvatustyössä positiivisen kautta oppiminen on hyvin keskeistä kaikessa toiminnassa. On myös hyvä pohtia, sisältyykö positiivisen oppimisen ajatus johonkin muuhun mainittuun teemaan, jota vastaaja ei vastauksessaan ole avannut tarkemmin. Vastauksissa puhuttiin esimerkiksi taitojen opettamisesta, mutta vastaajat eivät tarkentaneet, kuinka näitä taitoja opetetaan.

Tämän tutkimuksen tulosten avulla kasvattajat voivat pohtia omia asenteitaan ja omaa ymmärrystään kiusaamisen ilmenemisestä päiväkodissa, ja näin löytää helpommin kiusaamisen ongelmakohtia. Lisäksi kasvattajat voivat tulosten avulla nähdä jo olemassa olevia keinoja kiusaamiseen puuttumiseen ja saada uusia, sekä arvioida omia puuttumisen keinoja suhteessa tämän tutkimuksen keinoihin.

Kiusaaminen on aiheena hyvin laaja ja siinä riittää tutkittavaa vielä paljon etenkin alle kouluikäisten kohdalla. Tämä tutkimus keskittyi alle kouluikäisten lasten kiusaamiseen päiväkodin kasvattajien näkökulmasta, ja aihetta käsiteltiin laajasti, mutta melko pintapuolisesti, jotta ilmiöstä saataisiin kattava kokonaiskuva. Tutkimuksessa kasvattajat kertoivat kiusaamisesta ja siihen puuttumisesta itse tutkijoille kyselylomakkeen avulla. Mielenkiintoista olisi tutkia samoja asioita myös havainnoimalla päiväkodin arkea, jolloin voitaisiin nähdä eroavatko tulokset eri tutkimusmenetelmällä tutkittuna. Vertaamalla esimerkiksi havainnoinnin avulla saatua tietoa kasvattajien kertomaan tietoon, saataisiin paremmin selville se, toteutetaanko kiusaamiseen puuttumista käytännössä juuri kuten kasvattajat kertovat vai jääkö puuttuminen jostain syystä vain ajatuksen tasolle.

Myös kiusaamisen puuttumisen vaikutuksia kiusaamisen ilmenemiseen olisi mielenkiintoista tutkia. Tämän avulla nähtäisiin, kuinka hyvin lasten välinen kiusaaminen vähenee, kun siihen puututaan, ja mitkä keinot ovat tehokkaimpia vähentämään kiusaamista. Tutkimuksessa tulisi aluksi selvittää kiusaamisen ilmeneminen lähtötilanteessa, jonka jälkeen kiusaamiseen puututaan. Kiusaamiseen voidaan puuttua käyttämällä eri keinoja joko kasvattajan omalla harkinnalla tai valmiin kiusaamiseen puuttumiseksi kehitetyn ohjelman avulla. Esimerkiksi The Bernese Program on suunniteltu juuri varhaiskasvatukseen ja

alakouluihin kiusaamiseen puuttumiseksi. Ohjelmassa kiusaaminen on pilkottu kuuteen teemaan, joiden kautta kiusaamista pyritään vähentämään ja poistamaan. (Alsaker & Valkanover 2012, 16 - 23.) Kiusaamiseen puuttumisen jälkeen kiusaamisen ilmeneminen selvitetään uudelleen ja verrataan lopputulosta lähtötilanteeseen. Kiusaamisen ilmenemistä voisi selvittää myös puuttumisen aikana esimerkiksi eri keinojen välillä, jolloin nähtäisiin, mikä keino auttaa mahdollisesti muita paremmin.

Kiusaamiseen voisi tulevaisuudessa uppoutua syvemmin myös jonkin yksittäisen osa-alueen kautta ja tutkia tarkemmin esimerkiksi sitä, kuinka lapsen sukupuoli, ikä ja mahdollinen erityisen tuen tarve vaikuttavat kiusaamiseen, tai miten kaveritaitoja opetetaan konkreettisesti. Alle kouluikäisten kiusaamista voisi tutkia myös lasten näkökulmasta, esimerkiksi kuinka kiusattu, kiusaaja ja sivullinen kokevat kiusaamisen, ja miten he toivovat aikuisen puuttuvan ongelmiin vertaissuhteissa. Myös lasten vanhempien kokemuksia ja heidän keinoja puuttua kiusaamiseen olisi mielenkiintoisia tutkia, sillä niistä saataisiin mahdollisesti uusia näkökulmia puuttumiseen ja sen keinoihin.

LÄHTEET

- Alsaker, F. & Nägele, C. 2008. Bullying in kindergarten and prevention. Teoksessa (toim.) D. Pepler & W. Craig 2008. Understanding and addressing bullying. An international perspective, 230 - 252
- Alsaker, F. D. & Valkanover, S. 2012. The Bernese Program against Victimization in Kindergarten and Elementary School. *New Directions for Youth Development* (133), 15 - 28.
<http://onlinelibrary.wiley.com.ezproxy.jyu.fi/doi/10.1002/yd.20004/epdf> (Luettu 11.3.2015.)
- Anttila, P. 1998. Sisällönanalyysi. Tutkimisen taito ja tiedonhankinta.
http://www.metodix.com/fi/sisallys/01_menetelmat/01_tutkimusprosessi/02_tutkimisen_taito_ja_tiedon_hankinta/09_tutkimusmenetelmat/30_sisallonalyysi (Luettu 23.4.2015.)
- Helgesen, M. B. 2010. Relasjonell mobbing blant jenter i barnehagen. HIF-Rapport. Høgskolen i Finnmark.
- Höistad, G. 2005. Mobbning och människovärde. Om förtryck, utanförskap och vad vi kan göra. Solna: Ekelunds
- Kirves, L. & Sajaniemi, N. 2012. Bullying in early educational settings. *Early Child Development and Care*, 182(3), 384 - 400
- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010a. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto
- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010b. Kiusaavatko pienetkin lapset? Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto
- Laki lasten päivähoidosta L 36/1973.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036> (Luettu 12.2.2015.)
- Macintyre, C. 2012. Bullying and young children. Understanding the issues and tackling the problem. London and New York: Routledge.
- Metsämuuronen, J. 2011. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Helsinki: International Methelp.
- Moilanen, P. & Räihä, P. 2010. Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa (toim.) J. Aaltola & R. Valli Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloitte-

levalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 46 - 69

Olweus, D. 1992. Kiusaaminen koulussa. Suom. K. Mäkelä. Helsinki: Otava

Olweus, D. 2003. A Profile of Bullying at School. Educational leadership. (60)6, 12 - 17

[http://web.ebscohost.com.ezproxy.jyu.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=83e8a2e0-9b79-46a0-b53c-](http://web.ebscohost.com.ezproxy.jyu.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=83e8a2e0-9b79-46a0-b53c-8b48c08a59eb%40sessionmgr111&vid=2&hid=124)

[8b48c08a59eb%40sessionmgr111&vid=2&hid=124](http://web.ebscohost.com.ezproxy.jyu.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=83e8a2e0-9b79-46a0-b53c-8b48c08a59eb%40sessionmgr111&vid=2&hid=124) (Luettu 14.4.2015.)

Opetushallitus 2014. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet.

http://www.oph.fi/download/163781_esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf (Luettu 12.2.2015.)

Patton, M. G. 2002. Qualitative research and evaluation methods. Thousand Oaks: Sage.

Perren, S. 2000. Kindergarten children involved in bullying. Social behavior, peer relationships, and social status (Doctoral dissertation). Department of Psychology, University of Berne

Perusopetuslaki L 628/1998.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628> (Luettu 12.2.2015.)

Pörhölä, M. 2008. Koulukiusaaminen nuoren hyvinvointia uhkaavana tekijänä. Miten käy kiusaajan ja kiusatun vertaissuhteille? Teoksessa (toim.) M. Autio, K. Eräranta & S. Myllyniemi. Polarisoituva nuoruus. Nuorten elinolot - vuosikirja 2008. Nuorisoasianneuvottelukunta & Stakes, 94 - 104

Repo, L. 2013. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-kustannus.

Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus

Salmivalli, C. 2010. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Sourander, A. et al. 2007a. Who Is at Greatest Risk of Adverse Long-Term Outcomes. The Finnish from a Boy to a Man Study. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry. 46 (9), 1148 - 1116

Sourander, A. et al. 2007b. What is the early adulthood outcome of boys who bully or are bullied in childhood? The Finnish "From a Boy to a Man" study. Pediatrics 120: 397 - 404 (31)

Stakes. 2005. Varhaiskasvatussuunnitelman

teet. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77129/Varhaiskasvatussuunnitelmanperusteet.pdf?sequence=1> (Luettu 12.2.2015.)

- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi
- Valli, R. 2001. Johdatus tilastolliseen tutkimukseen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Valli, R. 2010. Kyselylomaketutkimus. Teoksessa (toim.) J. Aaltola & R. Valli Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 103-127
- Yle 2014. Pienet lapset kiusaamisen armoilla päiväkodissa - ei tarvitse puuttua. julkaistu 28.2.2014.
http://yle.fi/uutiset/pienet_lapset_kiusaamisen_armoilla_paivakodeissa__ei_tarvitse_puuttua/7112346 (Luettu 14.4.2015.)
- Yleissopimus lapsen oikeuksista. S 60/1991.
http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2 (Luettu 23.4.2015.)

LIITTEET

Liite 1. Kyselylomake

Kysely pienten lasten keskinäisestä kiusaamisesta

Hyvä päiväkodin työntekijä

Olemme Anniina Anttonen ja Suvi Haapala, varhaiskasvatustieteen opiskelijat Jyväskylän yliopistosta ja valmistumme keväällä 2015 lastentarhanopettajiksi. Teemme kandidaatintutkielmaa pienten lasten keskinäisestä kiusaamisesta päiväkodissa ja tavoitteenamme on kerätä päiväkodin henkilökunnan näkemyksiä lasten kiusaamisesta ja keinoja puuttua kiusaamiseen. Toivomme, että jaatte arvokkaita kokemuksianne ja näkemyksiänne, jotka auttavat meitä saamaan kiusaamisesta konkreettista tietoa päiväkodin kentältä.

Olemme saaneet ----- kaupungin varhaiskasvatuspalveluilta luvan tehdä tutkimusta kaupungin päiväkodeissa ja pyydämme sinua osallistumaan tutkimukseemme täyttämällä oheisen kyselylomakkeen. Kyselyyn vastaamiseen kuluu noin 10–15 minuuttia. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista, mutta toivomme saavamme mahdollisimman monen työntekijän näkemyksen aiheesta. Tämän vuoksi jokainen vastaus on meille tärkeä. Tutkimukseen osallistuu useita päiväkoteja ja haluamme palkita ahkerimmin vastanneen päiväkodin työntekijät toimittamalla heille kakun henkilökunnan kahvitilaan tutkimukseen osallistumisen jälkeen. Kannustathan myös työtovereitasi vastaamaan kyselyyn.:)

Vastauksia säilytetään ja käsitellään luottamuksellisesti, eikä vastaajien tietoja tai työpaikkoja voi tunnistaa lopullisesta tutkimusraportista. Kyselylomakkeiden mukana toimitamme kirjekuoria, joihin jokainen vastaaja voi sulkea täytetyn kyselylomakkeen. Vastausaikaa lomakkeen täyttämiseen on yksi viikko ja noudamme lomakkeet päiväkodiltasi tiistaina 10.3.2015.

Tutkimuksemme tiivistelmä toimitetaan ----- varhaiskasvatuspalveluille, ja valmis tutkimus toimitetaan myös päiväkodillesi. Mikäli tutkimuksemme tai kyselylomake herättää kysymyksiä, vastaamme niihin mielellämme.

Lämpimin yhteistyöterveisin,

Anniina Anttonen

Suvi Haapala

Tutkimuksemme ohjaajana toimii yliopistonopettaja Mari Vuorisalo (-----)

Kysely päiväkotikäisten lasten kiusaamisesta

Tässä kyselyssä kiusaamisella tarkoitetaan lapsen toistuvaa ja tahallista käytöstä, joka loukkaa toista lasta. Kiusaaminen voi olla fyysistä, psyykkistä tai sanallista.

YMPYRÖI VASTAUKSESI.

1. Taustatiedot

Sukupuoli:	Mies	Nainen		
Ikä:	Alle 20v	20-30v	30-40v	50+
Ammatti:	Lastentarhanopettaja	Lastenhoitaja	Avustaja	Muu
Työvuodet:	0-2v	3-5v	6-10v	11+
Lapsiryhmä:	Alle 3-vuotiaat	3-5 -vuotiaat	6-vuotiaat	

2. a) Onko ryhmässäsi tai päiväkodissa suunnitelmaa puuttua kiusaamiseen?

Kyllä ryhmässä	Ei ryhmässä
Kyllä päiväkodissa	Ei päiväkodissa

b) Kaipaanko kiusaamiseen ja siihen puuttumiseen lisää tietoa tai yleisiä ohjeita?

Kyllä	Ei
-------	----

3. Kuinka usein havaitset kiusaamista päiväkodissa?

En koskaan	Vuosittain	Kuukausittain
Viikoittain	Päivittäin	

4. Millaisissa tilanteissa kiusaamista esiintyy? Voit valita useita vaihtoehtoja.

Vapaa leikki	Ulkoilu	Ruokailu
Ohjattu toiminta	Siirtymätilanteet	Lepohetki
Muu, mikä _____		

5. Millaista kiusaamista olet havainnut? Voit valita useita vaihtoehtoja kiusaamisen eri muotojen alta (fyysinen, sanallinen ja psyykkinen kiusaaminen)

Fyysisen kiusaaminen:

Lyöminen	Potkiminen	Kamppaaminen
Esteenä oleminen	Vaatteiden repiminen	Nipistely
Esineiden heittäminen	Leikkien sotkeminen	Lelun ottaminen kädestä
Muu, mikä _____		

Sanallinen kiusaaminen:

Haukkuminen	Nimittely	Härnääminen
Lällättäminen	Ulkonäön arvostelu	Tavaroiden arvostelu
Puhumatta jättäminen		
Muu, mikä _____		

Psyykkinen kiusaaminen:

Uhkailu	Manipulointi	Kiristäminen
Ilveily	Poissulkeminen	Leikin sääntöjen muuttaminen

Selän takana puhuminen

Muu, mikä _____

KIRJOITA VASTAUKSESI.

6. Mieti edellä ympyröimiäsi kiusaamistilanteita. Miten niihin puututaan päiväkodissa?
